

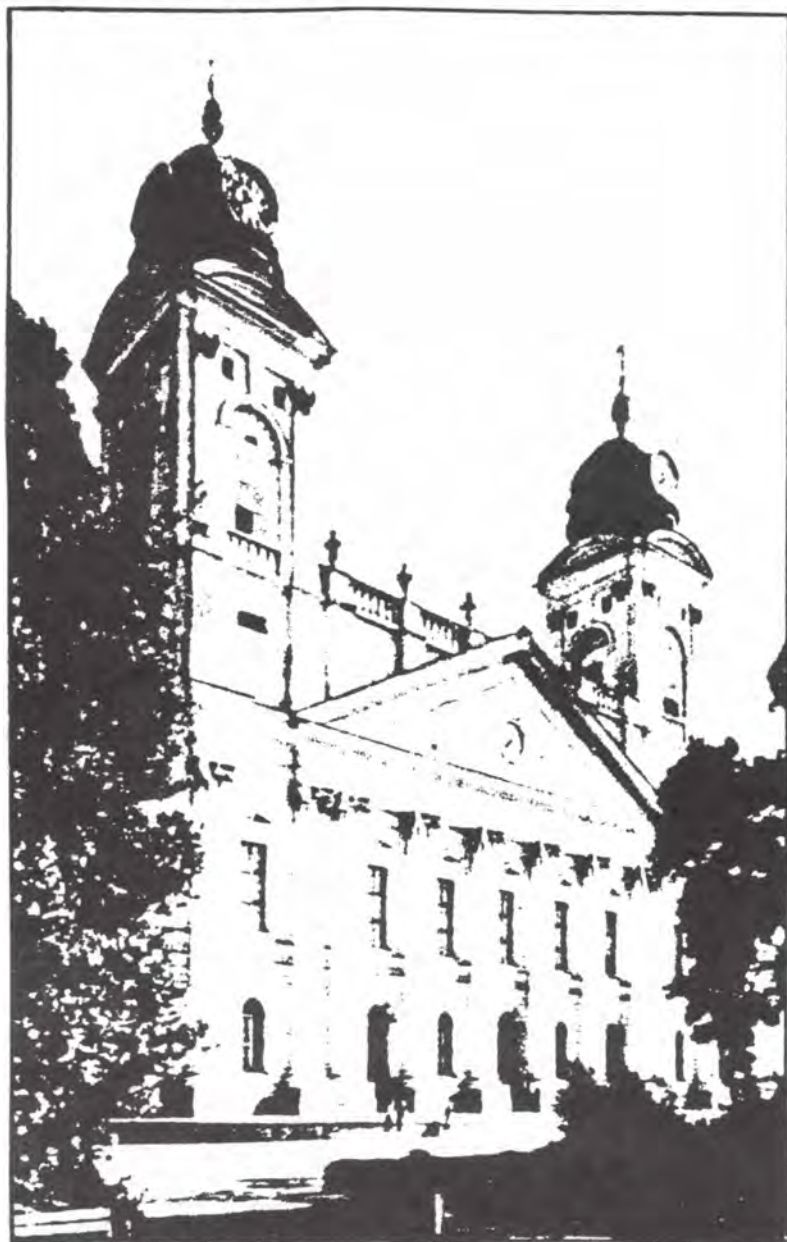
„aggódjának értük a magasabb körök”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 7. (285.) SZÁM — ÁPRILIS 10.

ára 1500 lej



A debreceni Nagytemplom, ahol az országgyűlés a Függetlenségi Nyilatkozatot elfogadta

- Fodor Sándor anekdotái
- Egyed Péter: Sabrina, a Naplóból
- Gaal György: A Jósika család kriptája...
- Szócs István tanulmánya
- Mózes Attila: Palotás
- SERÉNY MÚMIA

ÁPRILIS 11. A MAGYAR KÖLTÉSZET NAPJA

ORBÁN OTTÓ

Levél a parnasszusra —

mit tudni, talán a költészet jövőjéről

Néhány kőbor vers még teszi a dolgát, hat rád...

De világhódító útra a szellem indul-e még?

Zálogházi becsűs kezében az ócska nadrág —
pecsétes a föld, és lyukas az ég.

Ez a becsúgyzó évszázad azt képzelte, hogy az eszével teremti
majd rendet,

e helyett az agyát vírussal veszettség köpte be hirtelen,
és a romok közt már csak egy füstcsík kísértete merengett
a dőghalál csillagán, Benito Mao Ioszip Hitleren.

Most mondjam azt, hogy A művészet szent! A líra örök!

Rögeszmés vagyok, ez igaz, de nem lila dogmát ordító számár.

Költészet és jövő — aggódjának értük a magasabb körök;
én szuronnyal verekszem minden verssorért — ha már...

Árnyak és szárnyak közt verődve a tiszta papírhoz tiszta fej kell.

Az esőerdő, bár édennek mutatja magát, csatatér.

Avagy a csecsemő nem azért szítja-e meg magát tejjel,
hogy a felnőtt sebéből bőven ömljön a vér?

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A középső trónfosztás

Ki tudja, igaza volt-e csata előtt, de most már igaza van — mondja ki szó- és értelemszerint a *Vesztesek*-ben Székely János valami visszavonuló, leverett seregekről, melyek világtörténelemre általánosítható esete, képe nem kis mértékben hordozza a mi Világoshoz vezető forradalmunkét és szabadságharcunkét is. Ennek volt, felmenőágban, a cselekményi csúcspontja, legfontosabb eseménye a (középső) trónfosztás. S ez nyilvánvaló összefüggésben állt előzményekkel, főleg az első, Rákóczi-kori trónfosztással; és egyenes összefüggésvonal sugárzik belőle az első világháború után, a Habsburg birodalomtól való végleges elszakadás időpontjában kimondott harmadik trónfosztás irányába. De nem kizárt, hogy minden tragikus hősieskedés és

hősieskedő tragikum, melyet tartalmaz, összefügg a közvetlen bukással is. Március 15. Április 14. Október 6. Jelképdátumok kerek évfordulóin zökken át mostanában az echós szekér ke-reke. Még mindig visszavonulunk, menekülünk, vagy már csak jó értelemben bevonulunk, vonulunk tovább, egy végül ünneppéessé vált aggodalmas történelem ildomos felvonásközében? Azért a lábunk elé nézni szabad. Sőt tanácsos is még. Tulajdon egyensúlyérzékünk sem a régi már...

Az egész másfél éves drámai eseménysor erre tartott, erre tört, készült fel, erre az egy fordulatra, napra, felvonásra. A függetlenség kinyilvánítására. Történelmileg kedvezőtlen egyensúlyhelyzetek sorozatának ked-

>>>>> folytatás a 3. oldalon

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

7

SZŐCS ISTVÁN

Egy érdemekkel fénylő szerző megkövetése

Nehéz megszabadulni a mások alkotta és ránk tukmálódott előítéletektől, de még nehezebb néha a saját ötleteinktől; "meglátásainktól". Vagy pláne — a megérzéseinktől. Pedig ez olykor nagyon is célszerű, ha el akarunk igazodni a saját véleményünkön; azon például, hogy helyes-e vagy nem? Nem beszélve az olyan kényszeres esetekről, amikor az embernek magának a saját véleménye hol igaznak, hol tévesnek bizonyul, attól függően, hogy melyik részlet tolatkzik egy megállapításból előtérbe; és végül az igaz-nem igaz között észvesztő vibrálás kezdődik, amit az ember csak úgy tud félbeszakítani, ha többé nem foglalkozik a kérdéssel. Ez azonban olykor méltatlanságnak tűnik.

Adva van például egy szerző, akit mindenki gúnyol; állításait neveltséges gügyeségeknak tartja, mondván, minden önkontroll hiányzik belőle. Aztán az ember egyszer csak rájön, hogy az illető egy lángész, és kedvenc szerzőjévé avatja. Természetesen egyetért vele, amikor kedvence alaposan meg-bírája egy másik szerzőt, és megállapítja róla, hogy vadakat mond, még hozzá elfogultságból. Aztán sok év múlva nagy nehezen megszerzi annak a másiknak a művét, és kiderül, hogy ha kedvencének igaz is volt, egy bizonyos viszonyítási alapon, nem biztos, hogy ez az igazság — érvényes!

Itt van például Horvát István (a végén h nélkül), a múlt század első felének nagy oklevélkutatója, a Széchenyi könyvtár első rendszerezője, a pesti egyetemen Révay Miklós utóda a magyar nyelv katedráján; mérhetetlen olvasottságú nagy filológus, akiből azonban a magyar nyelvészet és történetírás későbbi katedrafőnökei neveltséges mitológiai szörnyet faragtak, aki oly széldületes ostobaságokat mondott — sőt: állítólag tanított is — valaha, hogy pl. *Nabukodonozor*, az azt jelenti, hogy, "Ne bolondozzon az úr", hogy Stockholm az tulajdonképpen Istókhalma és más hasonló gügyeségeket, amelyeket főleg a mesterségüket unó, rossz filológus-tanoncok szoktak lábmosás helyett este ágyuk szélén kiagyalni. S tette volna Horvát mindezt romantikus nacionalista elfogultságból. Megjegyzem, több mint harmincöt évvel ezelőtt én is a jó szórakozás reményében kezdtem műveit kihalt kollégiumi könyvtárakból előkotorni, ám minő csalódás ért! Semmi hasonlót nem találtam nála, csak végeérhetetlen latin és német citátumokat, sőt, még a Nabukodonozor név sem fordul elő nála ebben az alakban, csak úgy, hogy Nebuchad-ezer. (A Biblia neveit mindég a *Vulgatá*-nak megfelelően használta.)

Jó néhányszor írtam-frogattam erről, de — soha senki nem vette tudomásul. Amikor azonban azt tapasztaltam, hogy rendkívül fennforogó új egyetemi nagyságok —

például Komoróczy Géza meg Fodor István — azt írják, adatolás nélkül, nagyközönségnek is szánt műveikben, hogy Horvát ilyen hülyeségeket vallott volna, még egyszer ellenőriztem magam; hátha én vagyok vak. Írtam ebben az ügyben mindenféle illetékeseknek, de csak egyetlen választ kaptam; íme az erre vonatkozó levélrészlet:

"*Kedves Olvasónk! Szerkesztőségünkhez intézett kérdéseire az alábbiakban válaszolunk. 1. Horvát István (Nabukodonozor stb.) szófejtése nyelvészeti és történelmi irodalmunkban nem lehetséges. A személynév (Nabu kudur ussur) a babyloniai feliratokon azt jelenti: "Nabo isten, védő meg koronámat". Ezt a szófejtést Pecz Vilmos dr. közli Ókori Lexikon II. p. 647-en. (Budapest Franklin-Társulat 1904.) Feltételezhető, hogy Horvát István botlásokkal, tárgyi tévedésekkel teli munkáit bíráló kortársainak csupán egyik elcéről van szó. Az általunk ismert szakirodalom még ilyen vonatkozásban sem említi.*"

"Budapest, 1977. október 1. Szíves üdvözléssel Vámbéry Gusztáv történetész."

Annál inkább felháborított, hogy éppen Horvát Istvánt tartják nacionalista őrgönggnek és képtelen szófacsarások fabrikálójának, amikor ő volt az, aki a Tudományos Gyűjtemény 1834-es évfolyamában kemény bírálatot írt egy bizonyos P. nevű szerző művéről. (A magyar nyelvnek fényre bocsátott ágozati, Bécs, 1833; ez fordítása ugyanabban az évben kiadott német nyelvű, a magyar nyelvet népszerűsíteni akaró munkájának: *Die Magyarische Sprache in ihren Grundzügen beleuchtet von P.* stb.)

Horvát István bírálatát alapján valóban elfogult magyar nacionalistának kellett hinnem P-t, aki nemcsak olyanokat mond, hogy a magyar nyelv a világ legelsőbb nyelve; ez hagyján, de hogy semmi közös vonása más nyelvekkel nincs; "magán keletkezésű", tehát eredeti, ősnelv, nem más nyelv vagy nyelvek átalakulásából keletkezett; és mindebből következőleg, szebb is, jobb is, mint más nyelvek... Ezen kívül egy teljesen tudománytalan locsogónak tarthattam ezt a P-t, akinek ilyen szófejtései vannak, hogy az "ördög", az nem más, mint "örkdög dög".

Horvát István egyáltalán a gondolatát is elutasítja annak, hogy bármely nyelv lehet jobb vagy szebb, mint a másik, úgy véli, P. gúnyolódik a német nyelven a nyelvtani nemek használata miatt, a szláv nyelveken a mássalhangzótorlódások miatt, és hozzáteszi, hogy az "ilyen korlátlan hazafiúi kifakadások csak a durvaságot növelik közöttünk" stb.

Nos, gondoltam, milyen jellemző, hogy éppen őt, Horvátot vádolják utódaival azzal, hogy elfogult nacionalista, őt, aki először utasította el minálunk nyelvészetben és történetírásban ilyen érveléssel a haza-

fiúi elfogultságokat, és a banyás szómagyarázatokat. S mikor megtudtam, ez a P. nem más, mint Piringer Mihály császári titkos tanácsos, egy időben a bécsi politikai rendőrség főnöke s több történeti munka szerzője (például a banderális rendszerről 1811), azonnal kialakítottam a véleményem: ez a Piringer titkos tanácsos — bécsi rendőrfőnök, nyilván — provokálni akart ezzel a könyvével! Mivel a politikai rendőrségek már tudomásunk szerint akkoriban is foglalkoztak ilyesmivel, és módszeres dezinformációval is... És emiatt elkövettem azt a hibát, hogy amikor egynehány könyvtárban nem bukkantam rá P. művére, külföldre meg akkoriban nem mehettem, mindezt elhittem így magamnak; és indokoltam láttam Horvát ironiáját, aki mindenütt csak "a méltóságos szerző" névvel illeti vitafelét.

Nemrég rábukkantam a Széchenyi könyvtárban P., azaz Piringer művére magára. Meglepetéssel tapasztaltam (restelkedve kellett bevallanom magamnak), hogy "noha és mindamellett", hogy Horvát bírálatát igaz, legalábbis bizonyos összefüggések síkján túl szigorú! Piringer korántsem volt rosszhiszemű történész vagy nyelvész, és éppenséggel nem is annyira naiv, és megállapításaiban egyes nyelvek bizonyos, számunkra kellemetlen vonásai miatt, nincs gúny vagy rosszindulat, s különben is, jobban írt németül, mint magyarul.

Általánosabb megállapításai a magyar nyelvről a következők: teljesen eredeti és ősi, amit bizonyítanak többek közt olyan tények, hogy nincsenek egymástól erősen eltérő nyelvjárásai és rétegei, hogy amióta ismerjük, azóta sem változott lényegesen, rengeteg benne az egytagú ("törzsök-") szó és azok közt is sok a hangfűző; (e gondolat érintkezik Fogarasi János következő évben megjelenendő Metafizikájával, és valószínű, ő az informátora Bowringnek), hogy a magyar-nak nincsenek igazi rokonnyelvei; a Sajnovics féle lapp rokonítást csakúgy elutasítja, mint a régebbi héber, azaz keletieskedő — "orientációt", ugyanakkor azt is igyekszik bizonygatni, hogy a magyarság "csinosodására" az első pozitív idegen hatás a kínai volt (a *csin* szót magát is a "kínai" — *chin* — többszörre levezetni); a könyv szót a kínai *king*-ből eredezteti; továbbá a selyem, bársony, bíbor, hímvarrás, gyöngy, kincs stb., a bor, szőlőművelés és részben a lótarás ismerete és részben szavai is szerinte abba az irányba mutatnak. (Mindezt Deguignes hunokról írt műve alapján.)

Mindjárt az elején figyelemre méltó az az észrevétele, hogy a magyar nyelv legjellegzetesebb hangja az *a*, amit idegen nyelvek sem ki-ejteni, sem leírni nem tudnak (de például a Bécs-környéki köznép használ) — s már nála felbukkan a

gondolat, hogy az úgynevezett huszita bibliafordítás a huszitizmus koránál sokkal régebből származik, hogy a helyesírástörténet nem hang- vagy nyelvtörténet stb.

A leglényegesebb bírálatát az Horvát Istvánnak, hogy P. szerint a magyar nyelvben nincsenek nyelvjárások és diftongusok. Ott van a palóc nyelvjárás, mondja Horvát, bizony abban bőven használnak diftongusokat is. Ebben feltétlenül igaza van. Viszont P.-nek is igaza van abban, hogy *ahhoz képest*, amennyi nyelvjárás van egyes nyugati nyelvekben, különösen a németben, melyek használói csak nehezen, s olykor nem is értik egymást, ismétlem, ahhoz képest feltűnő a magyarban a jelenség hiánya. És ha a palóc, vagy "palócok" nyelvjárások használnak is diftongust általában, a magyar köznyelv nem.

Piringer tehát elhallgatja a palóc nyelvjárást, amely a múlt század elején még ugyancsak el volt terjedve, nyilván azért, mert a vokálharmónia, a hangzóilleszkedés erre a nyelvjárára nem jellemző, és ezt megmagyarázni nem tudja; ő ugyanis a török, azaz törökös, tatáros hatásokat a magyar nyelvre károsítóknak, idegenszerűnek tartja, viszont a hangzóharmónia e nyelvekben még erősebben érvényesül, mint a magyarban.

Horvát István mindegyre hivatkozik ugyan a palóc nyelvjárára, sőt "nyelvre" és arra, hogy csakis ennek a segítségével tudjuk csak megállapítani többhangú ragjainkról (mint ből-ből, val-vel, szor-szor, nak-nek), melyik az eredeti alak; de magyarázatot ő sem tud arra adni, hogy akkor — miért nem úgy beszél a magyar nép többsége? Minek hatására tért el ettől, miért találták neveltségesnek mindenütt a palóc nyelvjárást a nép körében, ahol épp nem beszélték... ha pedig annak a hivatalos álláspontnak volna igaza, hogy a palócok eredetileg idegen nyelvek voltak és csak később tanultak magyarul, akkor — kitől tanulták el ezt az *archaikus* változatot; miért nem a magyar köznyelvet vették át, illetve, miért estek ki a palócok a nyelv változásából, ha — volt ilyen?

És egyáltalán a Katedra szerint mit jelent a palócok két fő csoportjának a neve, a *barkó* és a *matyó*? És a nem északi magyar vidékek lakóinak, például a drávántúliaknak, a *brecó*knak a nyelvjárását, éppennyű, mint egyes csángó sajátosságokat miért lehetett "palócoknak" tartani; és miért hívja a magyar parasztság a más vidékről települt palócokat — *tahók*knak?

Ma, éppúgy mint a jászok történetének néhány mozzanatával (miért hívták pl. őket filiszteusoknak?), a palóc nyelvjárás titkaival is kevesen viaskodnak olyan szenvedélyesen, mint Horvát és P. Nem önmagunk iránti közöny, vagy éppen megvetés ez? Pedig még a játékos, akár tréfás magyarázatok is többet érnek, mint a semmi elfogadása; mert, mint P. is írja, *Szemesnek a játék, vaknak az alamizsna.*

Mit is jelent ez?

A középső trónfosztás

>>>> folytatás az 1. oldalról

vezőre változását kellett elérni hozzá, nem egyszerűen kívánni, hanem alakítani. Véletlen, mint minden büszke nagy dátum; ám az időszáv nem volt túl tágas. Március végén talán még nem volt érett, május végére már elfutott volna az alkalom. Tehát ÁPRILIS 14, Nagytemplom, Debrecen. A nagy pillantokban elterelő "fájdalomcsillapító" mechanizmusokat is beépíti az idő? Diadalérzetében elviselhetőbbnek érzi a megtett lépés árát? Jogos ennyi jótékony könnyelműség is a mámoros elégtétel ritka pillanataiban? Ez az a bizonyos "lesz ami lesz"?... Csak azt képzelet el tévesen a nyájas utókor, a bizakodva emlékező unokahad, hogy egymás vállát átfogva, aggodalmat elhárító egységben szoktak megnyilvánulni ilyenkor a nemzeti pantheon kikezdetlen érdemű hősei. A kortárs óriások. Pedig nagy vala az időnek az ő nyomása.

Bennünket Mohács óta, Európa (a bűvös "Nyugat") képviselőiben épp Ausztria s a vele perszonálunióban leledző Német-Római Szent Birodalom, a Habsburg dinasztia érdekei akadályozták, a lehető legnyíltabban és legellenségesebben az Európához, Nyugathoz való tartozásban, felcsatlakozásban. A reformkor nemzedékének egy része hosszasan latolgatta már március 15-öt megelőzően is azt, hogyan tegyen róla. Egy része nem. Akik igen, azok tudták, hogy (Csoóri Sándor szép metaforáját megragadva és visszamenőleges érvénnyel parafrázálva.) "egy bizonyos szinten maga a politika is alkotás, hiszen egy államot megteremteni, hogy működjön, hogy kultúrája, története, jövője és stílusa is legyen, semmivel se egyszerűbb, mint létrehozni egy goethei vagy bartóki életművet... A hasonlóság mellett a különbség csupán annyi — az illetett politikusként állandóan hallania kell a sürgető kalapácsütéseket, az idő tiktakolását, a gyerünkgyerűnköt."

Hihetetlen szellemi mozgás: állt a kérdésnek a konkrét események közepette, menetközben való megoldásának szolgálatában. Végssorokon minden ezt szolgálta tizenhárom hónapja.

Ezúttal a legszentebb forradalmi analógiák se bizonyultak elegendőnek. Vörösmarty megírta s 1848 november 6-án a Radikálkörben Lenkey János ("Lenkey százada...") tiszteletére rendezett lakomán elszavalta a maga magyar "márszejezt"; nem hatott. Windischgrätz betörésének híre-

re Erdélyi János is írt a marseillaise dallamára énekelhető költeményt, mely teljesen ismeretlen marad, a Március Tizenötödike című lap majd tova jövő tavasszal közli csupán. 1848. december 14-én Petőfi Csataadalát magában a képviselőházban olvasták fel ("Trombita harsog, dob pereg: kész a csatára a sereg!...") s ugyanazon a napon, december 21-én jelenik meg a Pesti Hírlapban, amikor a Kossuth Hírlapja Czuczor Gergely "Riadó"-ját közölte. Egymást érték a harci és köztársasági dalok. Mészáros Lázár (a "nyakravaló-ügyben" a költő ellenlábas, hadügyminiszter) Petőfi harcidalának bemutatásakor tett is egy epés megjegyzést. Lehet csupán csüggedt, mélabús volt, kétségbe vonta a költészetnek (utólag) tulajdonított gyűjtő, mindenható szerepet és rangot efféle ügyekben-bajokban.

Nem Vörösmarty, mégcsak Petőfi sem, hanem Kossuth lett a szabadságharc Túrtaiosza, aki versek helyett szónoklatokban és kiáltványokban fokozta a nép szenvedélyét. Elsősorban ennek köszönhetően a kormányhivatalok Pest-Budáról való kiköltöztetése idején, az új sors alig embrió-állapota idején már nem volt védtelen az ország: december közepéig közel százezer katonája állt fegyverben. És jöttek a téli csaták s a tavaszi hadjáratok, és közelgett a várvavárt alkalom.

Windischgrätz, a Habsburg elképzelések képviselőjében, a XIX. század kellős közepén még mindig "állambontó szerepét" látta csak a demokráciának, és meg volt győződve, hogy csupán egy "terrorista párttal" áll szemben a magyarok esetében is. Különben is valahányszor Bécsben az vetődött fel, hogy a magyar alkotmány "elavult", soha nem azt értették rajta, hogy kijavítandó, hanem hogy félrevetendő. Így pár hét múlva, amikor mégis a dinasztia lépett, képzelt erőfőlénye gögijében felmondva olyan régi "jó megegyezéseket" is, mint (az első trónfosztás után) az igazán működőképesé tett Pragmatica Sanctio, a válasz csakis az lehetett hogy a nemzet maga is szétépítje "a szerződésnek az ő kezei között leledző példányát."

Ám ezek majd Tisza Kálmán szavai lesznek, 1861. májusában, a majdnem-Kiegyezés huzavonájának egyszerre keserű és bizakodó légkörében. Egyelőre ott tart

az eseménysor, hogy Kossuth a "táborba" (frontra) ment, ahonnan a hadsereg legfőbb vezetőinek egyetértésére támaszkodva, az ország számára kérdések kérdésnek tekintett dologban megoldással, felvillanyozva tért vissza Debrecenbe, és két nap múlva, 1849. április 14-én a Nagytemplomban ülésező parlamenttel kimondatta a trónfosztást. "Itt van az idő, hogy a nemzet nyilatkozzék" — írta még a hónap elején egy hosszú levélben Csányi Lászlónak, az erdélyi hadsereg kormánybiztosának. — "... s ezen nyilatkozat más nem lehet, mint (első): Magyarország minden hozzátartozókkal, úgy territóriális, mint álladalmi integritásában, sérthetetlen, osztatlan, önálló, független; (másodszor:) az Ausztriai ház mint hitszegő és honáruló, Magyarország feletti uralkodásból örökre kizáratik" (satöbbi)...

Kossuth Görgeinek kifejtette



(Gödöllőn, április 7.), szerinte a külföld becsülni fogja érte Magyarországot. Anglia, Franciaország, Itália és Németország, sőt maga Ausztria is arra vár, hogy kimondja a maga függetlenségét, s minél tartózkodóbbak voltak eddig, annál segítőkészebbé válnak; Lengyelország, Törökország véd- és dacsövetséget köt majd vele. Magyarország győzelmei egyáltalán újabb forradalomra bátorítják Európa elégedetlen népeit; így nemcsak maguk, de mások szabadságáért küzdendő is, meg kell ezt tenni!

Maradnak a száraz tények: az öt-hat napon át a vezérekkel, különösen pedig a láttára mindig lelkesen éljenző legénységgel való folytonos érintkezés a különben is lobbanékony Kossuthot könnyen abba a reménybe ringathatta, hogy nemcsak nem ellenzi senki, hanem egyet is ért mindenki a döntő lépés tekintetében. A táborból megtérve, anélkül, hogy a honvédelmi bizottmányt részletesen tájékoztatta

volna, a másnapi (ápr. 13.) zárt ülésen úgy tette meg indítványát, mintha a kormány egészében a háta mögött állna. Esett ugyan április 14-én is elég felszólalás, de nem az indítvány lényege, csak időszűrője ellen. A halasztást kérőket elnyomta a tömegek hangadó lelkesedése. A szenvedély. A történelem sokszor nem a vegytani szakkönyvek előírt higadtságával, hanem a laboratóriumi kísérlet robbanékonyaságával nyilvánul meg. "Ezen indítvány minden pontjai a képviselőháznak ülésében minden tagok kitörő hazafiúi lelkesedésével elfogadtattak, s osztatlan közakarással, s egyajkú kijelentéssel határozatra emeltettek. Almásy Pál elnök."

Így szól a záradék. Elnök, jegyző, megszavazók adták meg az árát. A támasztott vihardagály, a repülő "nehézkő" ólomkatonák, apák, fiúk, közvitéztek, tábornokok rendjében annyit seper el amennyit csak lehetett. Ha mód nyílik, tizenhárom Haynauval tizenhárom millió rebellist irtattak volna ki, főleg emiatt... A Habsburg-ház már nem sokáig tartó dicsőségére és biztonságára. Mint mikor egy parlagi modorú részeg agyonüti válással fenyegetőző feleségét. Csakhogy ezt magasabb körökben államrezonnak nevezi még mai világunkban is a képmutatás.

Így szól tehát az április 14-iki ülés jegyzőkönyvének nem is nagyon pontosan tájékoztató záradéka, mely azt sejteti legkevésbé, hogy fejek fognak miatta hullani, országok nyögnek, s az erőpróbából a szokásos eredmény áll elő: ott helyben mindig az erőszak, utólag az erkölcsi igazság kerekedik felül. Az erőszak szívesen győz és nem szégyellős, az erkölcsi igazság pedig holtában már aligha árthat valakinek, és fel sem támaszt senkit. CONSUMATUM EST!, szólna oda suta deáksággal a méla krónikás, bár hatékonyabb a néhai birodalom népeinek nyelvén (mint egykor a bankóhamisítási tilalmat) tenni hozzáférhetővé a trónusra való visszacsücsülés utáni feloldást, megoldást, hepiendet: vége, ende, sfarsit, kraj, konyec! Ha ennyi tévedés, bukás, kudarc, kapkodás és szándékos tévútravezetés után maga a História bár tudná, hogy mi a The End-e?... Valami mégis elintézetlen maradt, hogyha a vesztesek azóta se fásultak el, és Segesváron a körözüvénybe foglalt személyleírás alapján, Aradon a bronzemléket is eltüntető tagadás után is, ha az igazi áldozatok közül valamelyik előkerülne, akár halóporában is, sírva borulnának reá és a kivihetetlen, képtelen muszájherkuleség behurgya eszményeire.

FODOR SÁNDOR ANEKDOTÁI

Talán sikerül...

Elnökké válnom.

Úgy történt, hogy egy derék magyar ember, aki az alapítók föltétlen bizalmát élvezve, sikeresen elpallta a "Pro Transilvania"-alapítvány pénzét — néhány évvel ezelőtt új fába vágta a fejszéjét, minekutána az alapítványi forrás elapadt. Meghirdette a magyarországi lapokban, hogy megalapítja az Erdélyi Magyarok Világszövetségét. Tagja lehet minden erdélyi vagy onnan elszármazott magyar ember, és bízik benne, hogy a mindenkori magyar kormányzat is felkarolja a kezdeményezést. Az Erdélyi Magyarok Világszövetségét — természetesen — ő vezetné, személyesen, elnök- vagy főtitkárként, már nem emlékszem. Úgy döntött, neves embereket egyelőre nem von be a vezetőségbe, ezek ugyanis igen elfoglaltak, különben is mindig valami baj van velük. Egy esetben mégis kivételt tesz. Tiszteletbeli elnöknek felkéri Puskás Ferencet, az egykori aranycsapat legkiválóbbját — a nemzet "Öcsi Bácsi"-ját.

Ez igen — kaptam fel a fejem. Ezt így kell: mennél több magyar világszövetséget, mennél több derék magyar elnökkel-főtitkárral, legyen mibe fektetnie elheverő pénzét a mindenkori magyar kormánynak — és a világban szanaszét található magyar millióknak.

Úgy döntöttem ezek után, én is alapítok egy világszövetséget. Hamarosan rájöttem azonban, hogy ez kevés lenne. Ha egy kicsit a jövőre is gondolok, legalább kettőt kell alapítanom. Előbb ugyanis — úgy terveztem — a Székelyek Világszövetségét alapítanám meg. Tagja lehet minden maroknyi, aki porlik mint a szikla és székelyül dobog a szíve... de csak idáig jutottam az alapszabály megfogalmazásával. Rájöttem, nem lesz jó. Ebben a Világszövetségben ugyanis mihamar vezető szerepre törnének — és jutnának — az élelmes gergyóiak, a politizáló lelkű udvarhelyiek, a tehetséges háromszékiek, továbbá a protestánsok, engem pedig mihamar kiráznának a vezetői bársonyszékből. Ennek ellenére — a Székelyek Világszövetsége — nem rossz ötlet, de statutumának végső kidolgozását a — majdani — vezetőségre bízom, amelyikbe — élehetetlen csíki létemre, esetleg be se választanak. Éppen ezért — megalakítom a Csíki Székelyek Világszövetségét (is). Tagja lehet mindenki, akinek valamelyik őse — vagy ami még jobb, ő maga — Csíksban született. Tagdíj — tet-

szés szerint, tessék a nevemre-címemre eljuttatni, további adományokat is hálás szívvel fogadunk. A vezetőséget megválasztjuk ugyan — de én leszek az elnök.

Tiszteletbeli elnöknek Egerszegi Krisztinát javaslom.

Kinek nincs ugyanis bár egy szál csíkkarcfalvi nagymamája?! Meg aztán... Van Ő is olyan csinos, mint Öcsi Bácsi!

Aktivista gond

Ezerkilencszáz-ötvennyolc januárjában, egy hónapra "falumunkára" küldtek, Bálványos-váraljára. Nem egyedül, néhány fiatal román orvossal, akik a csaknem színmagyar Bálványos-váraljához tartozó Bátor nevű román falucskában tevékenykedtek, végeztek egészségügyi ellenőrzést és nyomorgatták a rendkívül szegény hegyi falucska egyébként áldott jólelkű népét — hogy lépjenek be a termelőszövetkezetbe.

Rám egyéb feladat hárult. A falu színjátszócsoporthoz kellett volna foglalkoznom, az iskolával törődnöm, egyáltalán segítenem a községi pártszervezőnek, a "függetlenített" Szócs elvtársnak.

Szócs elvtárs jellegzetesen korlátolt aktivista volt, de a jóindulatú fajtából. Nekem nagyon hálás volt, mert megírtam helyetle pártönkívvli létemre a pártgyűlések jegyzőkönyveit (visszamenőlegesen is fél évre) — ezért elnézte azt, hogy nem foglalkozom a faluban a téesszervezéssel, nem gyomrozom az embereket.

Egyik nap szomorúan köszönt rám.

— Baj van, Fodor elvtárs — mondta.

— Mi baj?

— Ki kell zárnom egy bátoni elvtársat a pártból. Az iskolaszolgát.

— Tudja mit? Ne zárja ki.

— Nem lehet. Feljelentették.

— Mivel?

— Vasgárdista volt.

— Tényleg?

— Igen.

— Akkor zárja ki.

— Nem olyan egyszerű. Öt gyereke van.

— Hát aztán? Le is akarják tartóztatni?!

— Azt nem. De az állását elveszíti. Miből él meg a családja?

— Miért? Kizárt párttag léte nem lehet valaki iskolaszolga?

— Nem — mondta meggyőződéssel, majd hozzátette: ideológiai munka.

Nagyot nyeltem — és nagy erőfeszítéssel komoly maradtam.

— De... biztos, hogy vasgárdista volt?

— Biztos. Az egész bátoni pártcsoporthoz az volt.

— Vasgárdisták voltak?... Mind?

— Igen. Harmincnyolcban valami egyetemisták jöttek, énekelve, teherautóval. Összegyűjtötték az értelmesebb gazdákat, főzettek egy nagy tokányt, ettek-ittak, aztán készítettek egy listát és aláírták velük. Többé aztán erre se néztek.

— És a bátoniaknak ez volt minden "vasgárdista tevékenysége"?

— Ez.

— Most akkor ki kell zárnia az egész pártcsoporthoz?

— Szó sincs róla.

— Nem értem a dolgot.

— Pedig világos: csak ezt az egyet jelentette fel egy becsületes pártönkívvli. Így írta alá. Biztosan kinézte magának a pedellusi állást. Ezért csak ezt az egyet kell kizárjuk, a többinek nincs fizetési állása, nem jelentette fel őket senki.

Nagyot sóhajtott.

— Higgye el, Fodor elvtárs, nem könnyű a pártmunka.

Meghiszem azt.

A proletárerkölcsvédelmében

Nagy István őszintén hitt kommunista eszményeiben. Amikor végképp rádöbbsent arra, hogy csirkefogók ügyét szolgálta a maga tiszta hitével, hogy méltatlanokra pazarolta bizalmát, belehalt a keserűségbe. Elment, mielőtt befejezhette volna életműve talán legérdekesebb részét: önéletrajzi regényfolyamát. Egyébként puritán erkölcsű ember volt, aki kívül élt az "irodalmi berkek" pletykavilágán.

Tudnivaló, hogy az ötvenes években a megcsalt vagy elhagyott feleségek — kiváltképpen a nagyságosasszony-elvtársnők — nem a templom csendjében kerestek lelki vigaszt. A Párthoz mentek — panasza. Így tett az egyik (azóta elhunyt) kiváló írónk felesége is, aki már benne volt a korban, amikor megtudta, hogy szintén idősödő férje egy fiatal menyecskével csalsza. Fel is hívták az író a párthoz, ahol ez nem is tagadta bűnös mivoltát — de kivágta magát: — "Tudjátok, elvtársak, az egész azért volt, mert a feleségem lemaradt mögöttem ideológiailag..." — panaszkolta.

Ezt már az elvtársaknak is meg kellett érteniük.

K. pályatársunk épphogy elrúghatta a negyvenet, amikor beleszeretett egy vérbő, csinos,

szintén irodalmárkodó hölgybe. Hagyott csapot-papot, asszonygyereket és a vonzó tüneménnyel kiköltözött a Kerekdombra, ahol egy csukott verandán éltek mézesheteiket.

B. viszont, K. felesége, mint régi párttag (akárcsak K. egyébként) — nem hagyta annyiban. Ő is a minden dolgozó gondviselőjéhez, a munkásosztály élcsapatához, a Párthoz fordult. Ez esetben az "ideológiai lemaradás" veszélye kizárt volt részéről, hiszen elméletileg sokkal képzetesebb volt egyébként tehetséges férjénél — K.-nál.

A kínos helyzetben a Párt fel szólította Nagy Istvánt — az Írószövetség kolozsvári fiókjának akkori titkárát —, vegye rá K.-t, térjen vissza a családjához, hú feleségéhez, akivel már az illegálisan együtt harcolt. Ez rendben is lett volna — pártfeladat, pártfeladat —, de Nagy István és K. között feszültség volt, amiről a Párt nem tudhatott. Mindkettő régi kommunista volt ugyan, de Nagy István találtatott (nem is indokolatlanul) tehetségesebbnek, őt inkább ünnepezték. Úgy látta tehát, tapintatlanság lenne beleavatkozni a K. magánéletébe, ezért összehívta az alapszervezetet (K. természetesen nem ment el). Elmondta, mi a gond:

— Válasszunk ki három elvtársat, akik elmennének K. elvtárhoz és meggyőznék, hagyja ott azt az... elvtársnőt, és térjen vissza B. elvtársnőhöz. Én mennek, de hiszen tudjátok, engem nem kedvel K. elvtárs.

Tudták. Rendben volt. Jó, menjen el akkor három elvtárs az elvtárhoz. De ki legyen az a három? Az elvtársak hallgattak. Végre Nagy István előállt egy javaslatlall:

— Hát... én azt mondom, menjen H. elvtárs...

Röhögés.

— Mi van?

— Nem tudja Nagy elvtárs, mekkora botránya volt X. feleségével? Pista Bácsi elképedt.

— Nem tudtam.

Gondolkodott, majd újabbat javasolt.

— Menjen akkor F. elvtárs...

Röhögés.

— Mi van már megint?!

— Ugyan már, Nagy elvtárs — állt fel maga F. —, hisz mindenki tudja: én a legyet is röptében...

Pista Bácsi keserűen legyintett.

— Ezt sem tudtam.

De nem adta fel a reményt.

— Akkor — mondta emelt fővel, mint aki tudja, most telibe talált — menjen G. elvtárs.

Röhögés.

— Szodoma és Gomorra! —

ütött az asztalra —, és nem ment deputáció K.-hoz, hogy jó útra térítse, a proletáerkölcs szép, de göröngyös útjára.

A "modern" gyermekvers

A 60-as évek dereka táján néhány — még egyetemista — fiatal költő hozott verset a NAP-SUGÁR szerkesztőségébe. A javát közöltük is. Egy alkalommal véletlenül egyedül üldögéltem a szerkesztőségi szobában, amikor beállított a halszavú Miklós Laci egy verssel. Füzetlapra írta kézzel, én pedig a kézírást nem szeretem silabizálni. Megkértem, diktálja le titkárnőnknek, Mártának.

Percek múlva hozta is a, ha jól emlékszem, alig kétstrófás kis verset. Olvasni kezdem — és megdöbbenek. Már az első két sort nem értem. Így hangzott:

"Cseng-bong a téli szerszámok,
Léni hangja hallszik
mindenütt."

Ejha. Hisz értem én, modernnek vagyunk. Az ifjú költő nyilván megnézte magának Babits Jónás imája első sorát: "Hozzám már hűtlen lettek a szavak..." Csakhogy ez az egyeztetési ficam Babitsnál zseniális, itt viszont ügyetlen. Még ez is rendben lenne, de ki az a Léni? A továbbiakban ugyanis nem esik szó róla.

— Lacika — mondom —, ezt így én nem adhatom tovább. A gyermekeknél vigyázni kell ám a modernkedéssel, egyeztetési hibát nem kupálhatunk a fejükbe, és ne haragudjék: ki az a Léni?

— Hogy...hogy... mi? — motyogja Laci, a kéziratért nyúl és javítani kezd rajta. Aztán visszadja:

"Cseng-bong a tér. Szerszámok
fém-hangja hallszik
mindenütt."

Ebben a szellemben végigjavítva az egész vers.

— Olyan motyogva diktált — mentegetőzött később Márta, hogy alig értettem valamit belőle.

Máig is sajnálom, nem biztatam a fiatal költőt, adja le félregépet versét az Utunk "fiatalok" rovatának. Biztos sikere lett volna. Még írtak volna is róla Új hang költészetünkben címmel.

A fogalmazás

A boldog emlékezetű ferences, Anklét Atya egyike volt az 50-es évek egyházüldözése áldozatainak. No nem ölték meg. "Csak" a fél szemét verték ki — és hosszú esztendőkön tartotta Őt börtönben az "osztályharcos" éberség. A történetet egyébként maga az Atya mesélte el nekem.

Rajta — és másokon is — a "bélyegzőt" kereste a nyomozó. A

pecsétnyomót, amely hitelesítette a titkos ordináriusi megbízatást. A titkos ordináriusságot az Egyház — a Szentszék utasítására — az üldözések kezdetén vezette be, hogy biztosítsa az egyházmegye kormányzását a püspök és utódja letartóztatása esetére, mégpedig úgy, hogy az üldöző szervek — egyáltalán az állam — ne tudjanak róla. És mert a titkos kinevezést fémjelző bélyegzőt, a pecsétnyomót se Anklét Atya, se más vallatóra fogott katolikus főpap-pap nem tudta előadni, mind kegyetlenebb kínzásoknak vetették alá foglyaikat a nyomozók. Ezek során verte ki a nyomozótiszt A-nklét Atya fél szemét.

Néhány hetes kórházi ápolás után megint vallatója elé került.

— Most ugye gyűlöl engem? — kérdezte a tiszt.

— Szent Ferenc gyermekei senkit se gyűlölnek — válaszolta a fogoly.

— Nézze... — próbálta szelídebbre fogni a vallató —, most már tényleg megmondhatná, hol az a pecsét. Nekem se öröm, hogy gyötörjem magát.

— Hiszen mondtam már — felelte az Atya —, nincs ilyen.

— Jó. Rendszerben van. De akkor honnan tudják, hogy nem az állam ugratja be magukat, hogy nem a mi emberünk, akit titkos

ordináriusnak tesznek meg?! Ere vagyok kíváncsi!

— A fogalmazásból tudjuk.

— A fogalmazásból? Miféle fogalmazásból?! Nem értem.

— Mondhatok egy példát? — kérdezte Anklét Atya.

— Kérem.

— Amikor Mindszenythy József bíboros úr peranyagát közölték az újságokban, volt ott egy latin nyelven írott levél is, amelyet — úgy mond — a Vatikánból küldtek volna a bíboros úrnak. Amint megpillantottam a levél szövegét, láttam, hogy hamis.

A nyomozót elöntötte az elverszerű internacionalista harag. Az asztalra csapott.

— Hamis?! Hogy mondhatsz ilyet egy szocialista ország igazságszolgáltatásáról?! Kicsoda maga, mit gondolt?

— Jó — hagyta rá szelíden Anklét Atya. — Akkor nem mondok.

Csend. Egy idő után a nyomozón mégis erőt vett a kíváncsiság.

— Miből gondolja, hogy hamis volt az a levél? Valami helyesírási, vagy nyelvtani hibát talált benne?

— Szó sincs róla. Tökéletes latinsággal íródott az a levél.

— Akkor?

— Mondom, a fogalmazásról láttam, hogy hamis. A címzésen ugyanis ez állt: *Cardinali Iosepho Mindszenythy* (Mindszenythy József bíborosnak). Ha a levelet a Vatikán küldi, így címezi: *Iosepho Cardinali Mindszenythy* (Józsefnek, Mindszenythy bíborosnak). Hát ezt jelenti nálunk a fogalmazás.

Ervin Atya története

Amikor a ferenceseket (1949-ben-50-ben) kitelepítették rendházaikból, egy idő múltán, akit nem tartóztattak le közülük, azt kényszerlakhelyre küldték. Néhány rendtársával együtt Ervin Atyának Fogarast jelölték ki kényszerlakhelyül.

A városkában lelkeszi teendőköt láttak el — noha nem sok katolikus hívó lakott-lakik Fogarason. Köztük azonban volt egy nagyon szegény család, amelyiken segíteni kellett volna: a gyermekeknek szükségük lett volna télikabátra-cipőre. Ehhez mintegy ötszáz lejre lett volna szükség, ami bizony nagy pénz volt akkoriban. Ervin Atya szerint azonban a kis ferences közösségnek egy lyukas garasa sem volt. Imádkozott hát, segítené meg a Fennvaló, mert más segítségben nem bízhatott.

Akkoriban — kiváltképpen a környékbeli falvakból — görögkeleti, román emberek is szívesen mondtak misét a barátokkal. Ezeket az Isten igaz szolgáinak tekintették, akik, lám, szegényen

élnek, egyáltalán nem kapzsiak és mind nagyon jó emberek.

Amint Ervin Atya ült-üldögélt az irodában, és azon tanakodott, miként oldhatná meg a szegény család helyzetét, egyszer csak belépett egy jól megtermett, középkorú román falusi asszony. Szép, gazdag népviseletben volt.

— Azért jöttem — állt a barát-pap elé —, hogy mondjon nekem egy misét. — És kitett az asztalra öt darab százas bankót. — Ez csak az előleg. A többi majd hozom.

Ervin atya meghökölt.

— Várjon, kérem... mi, ha pénzt fogadunk el a szentmise bemutatásáért, az ötven lejnél semmiképp se több. Tegye el ezt a sok pénzt. Különben miért mutatnók be a misét?

— Haljon meg a szomszéd-asszonyom! — vágta ki a menyecske.

— Kérem, vigye innen a pénzt. Ilyesmért mi nem monduk misét — és Ervin Atya az ajtóra mutatott.

Az asszony igencsak meglepődött.

— Nem?!... Pedig még hoztam volna ötszázat.

— Menjen, kérem.

Ám a látogató nem tágitott.

— Akkor miért mondana misét?

— Például azért, hogy a Jó Isten segítse meg magát és a szomszédasszonyát, béküljenek ki és éljenek ezután jó keresztényekként, szeretetben.

— Úgy nem lehet, ahogy kérttem?

— Nem.

Az asszony elgondolkodott.

— Tudja mit? Legyen, ahogy maga mondja. Misézzon azért, amiért gondolja — és sarkon fordult.

— De ez a pénz sok.. vigye...

— Nem. Ez a maguké — felelte az asszony mentében, majd az ajtóból visszafordult:

— De egy hét múlva haljon meg! — és becsapta maga mögött az ajtót.

Ervin Atya — mit tehetett volna? — sietett a pénzzel a szegény családhoz. Másnap reggel felajánlotta a szentmiséjét a két szomszédasszony békességéért, még külön is imádkozott értük, majd elfelejtette különös látogatóját.

Egy hét múlva sugárzó arcú román falusi asszony lépett be az irodába. Ismerős-forma volt.

— Nem ismer meg, parintye? — kérdezte.

— Ismerős-forma, de ne haragudjék...

Az asszony kiszámolt öt darab százast az asztalra.

— Ki van terítve! — vágta ki diadallal, még mielőtt Ervin Atya pénzzel kidobta volna.



Gyöngy-kötés

EGYED PÉTER

Sabrina, a Naplóból

(folytatás a 6. számból)

Az évek folyamán szorgalmasan becserkeltem a hegyeket, völgyeket, domboldalakat, láttam az egykori nagycsaládok elhagyott, romladozó *aziendáit*. És ezek tényleg nagycsaládok voltak: az épületek előtt álló füstölők — maguk is kisebbfajta ház, úgy a számban volt az egykori sonkák, a *prosciuttók* íze. Meg a düledező, múzeumba kívánczó kemencék, a lassan szétfeszülő, szétrobbanó majolikapadlók... a lassú enyészetnek az az utolérhetetlen természetessége, hogy valami volt, meg aztán úgy lassacskán nincs, halkan kőhalom lesz a házból, az szétterül a földön, és rátelepszik a kíváncsi szemű gyík meg a szeder, törpefenyő, lián, megőrli a gyilkos napfény. Azt hittem sokszor, hogy rajtam kívül a fene se mereng rajtuk, mivelhogy ilyesfajta szavak nincsenek is az olasz nyelvben. A mereng az körülbelül úgy fordítható, hogy magát elálmodó; a borong meg: nos, kétségtelenül valamilyen elfelhősödött kedélyállapot, ez azért jobb. Van amit nem lehet visszacsínálni: egy alkalommal Rómától úgy hetven kilométernyire, Monteranóban jártunk, a hegytetőn az egykori katedrális a füstnyomokkal, az erődítmény a beomlott pincékkel, a lakóházak, a monostor romjai és fölöttük a még mindig diadalmas római *aquadotto* — mindez abban az állapotban, ahogy egykor Napóleon Lajos tábornokának, Oudinotnak a tomboló gránátosai hagyták, akik kíméletlenül csaptak le a pápai uradalmakra, mint hajdan a *sacco di Roma* idején Frundsberg landsknechtjei és Colonna zsoldosai. De a dolog, hogy így mondjam, hagyományos, a Sabrina apja is úgy szól a papokat — ez a ritkán felbukkanó, de gyémántkemény családi hagyomány —, hogy amikor róluk beszél, az arca vértolulássá válik. De nem szégyellni való dolog ez arrafelé, ez is egy hagyomány. "Nekünk nem azt kell többé kiáltanunk, Róma vagy halál", így szól Garibaldi a néphez, "ellenkezőleg, Róma és élet! ez ezentúl jelszavunk; mert a nemzetközi jog immár megengedi a rómaiaknak, hogy felkeljenek és kiemelkedjenek azon sárból, melybe a papok dobták őket." Persze, a "*Roma o morte*" aztán visszatért Mussolinivel, és az sem érdektelen, hogy a fasciók vezére is Monterotondóig érkezett feketeingesével, a *marcia su Roma* idején, persze a néphagyomány szerint vonattal jöttek és csak az út utolsó húsz kilométerét tették meg — a zászlóbontás kedvéért — gyalog. De Garibaldi egyik főhadiszállása is Monterotondón volt, az Orsini-Barberini kastélyban, mint ahogy a második világháború idején a Kesselringé is, én még láttam a pincében a vezérkar híradósainak a megmaradt felszerelését, s nem-

rég olvastam, hogy a Torlonia-palotában Mussolini rezidenciájának bunkere is úgy van, ahogy a Duce idején volt (egyébként ő soha le nem ment, félt a földalattiságtól). Tenyészet és enyészet, együtt van itt minden, ez itt a titok maga. Az életben a pusztulás halvány kis erecskéi, amelyek néha valamilyen megmagyarázhatatlan szenvedélyességgel áradnak s eltűntetik a lét egy kis, romlásra ítélt szeletét.

Abban az időben egy neves római egyetemen tanítottam, s fenéig kiélveztem a dolgot, mert hogyan is történt? Az ember elkezdte a mondókáját a komparatistika dicső tárgyköréből — dicső, mondom, mert a diákok is igen hamar rájöttek, hogy egyet fizet s hármát kap, mármint három irodalmat, mentalitást és filozófiát, és az ember, saját értékét felszórólódó, elég magas lóról kezdheti, hogy azt mondja: no látják kérem, az a Meltzl Hugó nevezetű tanár, aki ezt a diszciplínát kitalálta s akinek a nevével minden tankönyvük kezdődik, nos ő éppen ama város Giuseppe Francesco I. (Beppe) nevű egyetemén tanított, ahonnan én úgymond eljöttem, hát így mondjuk megpróbálta az értékét szimbolikusan megemlíteni. Aztán megmondta-mondta a szövegét, néhol ékes, néhol meg bolyhos olasz nyelvén, s az egészben a legszebb, ámfító élménye az volt, hogy egyre gyorsabb, az idő meg egyre inkább szalad, úgyhogy a vége felé összeomlott az óra... de ez azért volt, mert végig kérdeztek, ők is — a szó legszabályosabb módján — előadták magukat, nevetgéltek, egymásra pillantottak, és persze a két hűséges pajtás, Vanessa és Stefano mint *farceur*ök be-bekommentáltak egy végképp felfoghatatlanul furcsán hangzó hely- vagy személynevet vagy akármit. Hát igen, itt másképpen volt elrendezve a közlés mezeje, egykori hazámban meg — egy óra végén mindig lucskos voltam a fáradtságtól, meg a hallgató tekintetektől, mozdulatlanul beásva a homokba, mint egy üzemanyag nélkül maradt földgolyó. Persze, akkoriban keményen készültem is ezekre az előadásokra, mert soha nem lehetett kiszámítani, hogy milyen kérdés jön, nem sok időm maradt egyébre, sétálni, nézelődni, vizitába járni. Az órák után — sétálgattam egy keveset a Villa Mirafiori környékén, vagy lefele indultam a Santa Agnesen, a város legnagyobb antikváriumába, tovább keresgéltem a -népkönyveket, ponyvát, szirupot, rabló-pandúrt, olvasni a régi lapgyűjtemények társasági és rendőrségi rovatait. Meg voltam győződve, hogy valamit csak innen érthetek meg.

Egy alkalommal, a Nomentanon haladtam lefele, magam elé nézve, a pillantás egy kis elpiszkolódott barna műanyag tokra esett, lehajoltam és feleltem, rózsafü-

zér volt benne, az a kis jellegtelen dolog, amit minden templomi kegyesrúsnál tucatjával lehet kapni. Feleltem, letörölgettem és zsebre raktam, s ámbár nem vagyok babonás, azt is tudtam, hogy ezzel a gesztussal valami jóvátehetetlen baj kerül be a világomba, ismétlem, én nem hiszek a babonában és egyéb népi hiedelmekben, de tudom, hogy mi van bennük, aki valami miatt megrendült a hitében, vagy akár el is vesztette azt, eldobta a rózsafüzért és zavarodott tekintettel haladt tovább. Valami történt vele, valami oly rossz, hogy abban a hite sem segítette, és mi vezethet ahhoz, hogy hitetlenné váljunk, a szeretett lény halála, vagy maga a halál. Aki például a halálos ágyán tagadja meg istenét, nem maga miatt teszi, hanem mert annyira szeretett hozzátartozóit, esetleg segíteni akarja őket vagy velük akar maradni a bajban. És a szeretetet vagy akár a szerelmet legyőzte a halál. Isten, aki maga kell hogy legyen az ellentmondásmentesség, íme maga lett az ellentmondás, mert erősebbnek mutatta meg a szeretetnél a halált. Nos, ez a kis demonstráció eléggé megmutatta nekem, mit vettem magamhoz, hiszen nem volt számomra kétséges, hogy a rózsafüzért nem elvesztették, hanem eldobták. Aztán sokáig csak ott hányódott a dolgaik között és nem találta a helyét (de nem azért, mert az én vallásom parancsai szerint nem nagyon találnék neki helyet). Annak az embernek a sorsából bekerült valami az enyémbé, és csak arra várt, hogy beinduljon.

Ettől nem messze, mondhatni száz méternyire, az Orosz Föderáció Konzulátusa mögött levő kis utcácskában történt, hogy ismét lehajoltam valamiért. Ezúttal egy kis személyi igazolvány volt, belépő a Santa Agnese teniszkлубba, Sabrina Carnevali névre kiállítva. Lehet, hogy ezt is eldobták, lehet, hogy elvesztették — jöllehet nem járt még le —, de az is lehet, hogy ellopták a Sabrina táskáját — ami a legközönségesebb napi eset Rómában —, utána pedig elhajították a táskát, bedobták a kukába satöbbi, gyakorta menet a vagy futás közben rámojják ki. Így eshetett. Ismétlem, jó okkal, hogy ez hétköznapi történet vége, a lopásnak mint banális aljasságnak a töredékesete.

Az igazolványon viszont rajta állt a cím is. Mondom egy alkalommal kedvenceimnek, Vanessa és Stefanónak, hogy én el fogom vinni ezt a kártyát a megadott címre. — Az isten szerelmére ne tedd — nevette el magát Vanessa, akinek annyi energiája volt, hogy három szomorú kelet-európai fűtetett volna vele — ne tedd, Professore, mert azt még egy edzett római is többször meggondolná, hát még te! Stefano meg csak ingatta a fejét: Ojoj — ojoj — ojoj — ojoj — ojoj (mert nagy mókamester volt ez a velletri fiú). — Ráadásul még trasteveri is ez a lány — tette hozzá, azt már elmesélték nekem azelőtt, hogy ezek a trasteveriek tartják

magukat Róma krémjének, az igazi rómaiaknak, ők állítólag régi ízeket és zamatokat is őriznek, meg egyéb varázsokat és bájokat a szublotok mélyén, ők persze nem arisztokraták, hanem a *populus romanus*, a gens maga. Ők a nép. Amikor egy ilyen népfői vagy népleány eltűz melletted penge arcával és villogó tekintetével, akkor tudhatod, hogy célra tart, hogy valami valamiért van, nem nagyon sétálnak meg imbolyognak ők Trastevere girbegurbá utcáskáin.

Akkoriban nem akartam semmit folytatni, befejezni, kezdeni, olyan kegyelemteli szabad és felesleges állapotban voltam. Egy újabb történet alkalmassága. Így hát egy délutánon engedtem a történetnek magának és elindultam a trasteveri cím felé.

Egy *vicolóban* volt a megadott cím, az a jellegzetes apró házacska, emeletes, méteres vastagságú kőfalakkal, melyek kapcsán soha nem voltam képes megérteni, hogy miért kellett éppen ilyen vastagra építeni? Talán ostromra gondoltak? — más magyarázat nincs. A hölgy, aki ajtót nyitott, valóságos asszonyosság volt, magas, szorosan a tarkójára fésült hajjal. Hideg és gyanakvó udvariassággal kérdezte: — Mit parancsol? Előre nyújtottam az igazolványt. Figyelmesen megnézte, majd a ház belseje felé kiáltott: — Sabrina! Közben bepillantottam a hallba, a padlón a szokásos majolikacsempe, igaz, az átlagosnál jóval nagyobb méretű, valamilyen zöld indázattal. Ez a lány, aki az egyik szobából előlépett, a húsz és a harminc közötti meghatározhatatlan életkorban volt, és tényleg amolyan farkas-arcú. Hozzálépett, elvette az igazolványt, én pedig megéreztem a delejt, aminek a neve itt erre felé *colpo di fulmine* és nemcsak villámcsapást jelent, hanem valami olyasmit, aminek nem lehet ellenállni. Az arc méretéhez képest hihetetlenül nagyok voltak ezek a szemek, a szemféhé — aztán később is mindig ezért felejtettem rajta a pillantásomat — lilásan irizált, s ez még inkább kiemelte vakító fehérségét; amikor később elmeséltem ezt Rogeriónak, felnevetett: — Fel kellett volna ismerned azt, amit itt mindenki tud, egy olyan akaratot, amivel sem a gazdája, sem te nem leszel képes semmit kezdeni. Minden olyan vadul formás volt ezen a lányon, az inas lábfeje, az a térd, ami fölött két kis gödör, akár egy pillantás. Följebb néztem, unottan vette kézbe azt a vacak borítót, aztán rám nézett hosszasan, kifejezés? De éreztem, hogy nem tőlem van ez az unalom és nem nekem szól, ez másvalamitől van, és lehet, hogy neki magának szól, az ő saját életének szól. Abban a percben ő is elmosolyodott, — nem kell bemutatkoznom — mondta —, mert már úgyis ismeri a nevemet, de nem kellett volna visszahoznia ezt az igazolványt, nincsen már rá szükségem. Ezzel elvette, s látható undorral ott előttem tépte szét. — Akkor hát... kezdettem el mondani, majd meg az ilyenkor szokásos mo-

sollyal, viszontlátásra. Na és most következett az, amire Stefano figyelmeztetett: soha ne csinálj, ne tegyél itt olyat, ami alapjában véve nem szokás, ami elképzelhetetlen valamilyen szokás szerint; ne adj a látszatokra, mi egy toleráns nép vagyunk, eltűrjük az idegent, de egyébként csak addig, amíg a mi életünkben nem számít, addig, amíg a mi életünkben semmi. Ezek a szavak jutottak eszembe, amíg a visszavonuláson gondolkodtam, és igencsak hosszúnak tűnt az álldogálás, meg — Vittorio Gassman egykori híres filmjének a kifejezésével — a női illatok. Ne tegyél itt soha olyasmit, meg különösen Trasteverében ne, ami nem szokás. A szokás nem olyasmi, amit mindig ugyanúgy és mindig egyféléképpen csinálunk, ellenkezőleg, a szokás megmondja, avagy inkább megmutatja, hogy mikor kell a váratlant megcselekedni, az életnek avagy a halálnak a formájában, megjelenti, hogy mikor kell nemzeni, és mikor ugrik elő a pisztoly vagy a kés. Egyetlenegy dolgot azonban nem tud megmutatni — gondoltam mégis én akkor. Azt, hogy mikor kell visszaadni valakinek az életét. *Clemenza*.

A kérdés pedig, amely szoros összefüggésbe vont a fenyegetéssel, látszatra a következő nemes egyszerűségű formában hangzott el: — És mégis, kicsoda maga?! Erre elövettem két igazolványt és feléje nyújtottam. — Figyeljen ide — mondta most már beindulva —, én nem azt kérdeztem magától, hogy milyen igazolványai vannak, én azt kérdeztem magától, hogy kicsoda, hogy mit akar? Mert nálunk ilyesmit nem csinálnak, érti? Ha nagyon akarta volna, elküldhette volna postán is ezt a vackot (merda)... Nézze, válaszoltam, én itt és itt lakom, ellenőriztetheti a carabinieri-*kel*, *vigili urbanic*kal, az édesapjával, a bátyjával, a barátjaival. Egyébként csak el akartam hozni az igazolványát, merthogy azt gondoltam, egyszer még szüksége lehet rá. (Persze, ott villant át a szívemen, hogy bizonyára nem indultam volna én el ezzel az igazolvánnyal, ha nem fényképes és nem egy elit sportklub dombornyomású pecsétje van rajta. Na de miért lennék rosszhiszemű magammal. Éppen.) Arrivederla, signorina. Nem is akarom ezt a dolgot eltűlozni, végül is csak egy kedves délutáni séta az ismeretlennek valami kis lehelével, ráadásul az urbsnak azon a részén, amit a legjobban szeretek. Mindezeket végiggondolva ráérősen baktattam a Scaletta felé.

Egy alkalommal a Domus Aurea, Nero egykori nyári palotája melletti kis parkban üldögéltünk ásványvizet meg kávét szopogatva, Sabrina szeretett barátnőjére, az imádott bizalmasra várva — ez az Adua nevű újságíró ugyanis éppen a park mellett lakott, s a kis szabad-téri kávézóban élt meg dolgozott napsütéses szép órákban —, akkor emlékeztettem Sabrinát, már túl az első viharos éveken, a találkozásunk vadul banális körülményeire.

— Akkor már tudtad? — kérdeztem. — Tudta a fene — de olyan bunkó meg multságos voltál a nagykabátodban meg azzal a selyemsállal, hogy nem volt mit tennem. — Hogyhogy — kértem —, mit nem volt mit tenned? — Hát azt, amit minden kíváncsi nő megtesz, te. — Ezek szerint, te... — Igen, én elmentem a lakásodra, megkérdeztem, hogy ki vagy, aztán meg elmentem az egyetem elé, megnéztelek vagy kétszer-háromszor magamnak. — Aztán meg egyszer véletlenül találkoztunk a Scaletta alján, amikor arra sétáltál, utána meg ismét véletlenül meghívtál kávézni, utána meg immár szükségszerűen folytatódott, mint ahogy... legyintett. Megérkezett Giuseppina, s kisvártatva belemérültek a dolgoknak a női elemzésébe, aminek az abszolút szükségességéről, mivelhogy négy-öt órát játszva eltart a party, immár én is meg vagyok győződve. Mésfelől, a dolognak ez a teljes feleslegessége mégis jótékony volt, mert amire oly ritkán nyílt alkalm az utóbbi években, kissé körül

útja, hiszen alighanem teljesen másképpen vagyok beállítva —, volt tehát az előző életemben, itt a földön, persze, egy nagyszerű barátom, aki néha figyelmeztetett: vigyázz, az asszony életében van legalább három nagy fordulat, amikor mindentől függetlenül, megint az Ósanya lesz, Éva lesz. Lehet, hogy észre sem veszi, de ha igen — és a magukra figyelő asszonyok igen —, akkor jobb a mellettük levő férfinak, ha ott sem lenne. Igen, ha ott sem lenne — mert akkor viszont ő nem fogja magából megérteni, hogy mi történt — vele. Majd ha egyszer az életed helyett halált érzel, akkor megérted ezt.

Egyszer — már jól benne voltunk a nagy sétákban és beszélgetésekben, szinte mindennap találkoztunk valahol, a város legkülönbözőbb pontjain, s amíg én a képtárakat meg a palotákat jártam (ezekbe besettenkedni, meg beorvolni, ez volt a hobbim — néha nem is egészen veszélytelen), addig ő ott ült valamelyik kávézó teraszán s olvasta a lapokat garmadával —

életünket. — Minden tárgytól szomorú vagyok — mondta néha Sabrina —, ha csak ki nem dobják őket, túlélnek bennünket, egyszerűen megőrülök attól, hogy utánam is lesznek ezek. (Persze én már rájöttem erre: egyszerűen folyamatosan örölte fel a tárgyakat maga körül.)

Félszemmel láttam, amint az ablak mellett hirtelen lerántja a blúzát és az ágyra dobja, aztán hozzám lépett és vas öléssel magához rántotta a fejemet (mindig a fulladásig ölelt, ez volt a stílusa), úgy csókol, mintha a lehetetlent akarta volna kivonni belőlem — itt az ideje, te sznob — mondta —, itt az ideje elkezdni valamit. Levegő után kapkodtam, aztán meg a vér — és beindultak az éjszakák. Közben meg mindig: — mesélj valamit, te sznob. Istenieket lehetett reggelizni abban a lakásban, ha az ember akarta, elhúzott függönyökkel, és volt még Sabrinának néhány reggeli specialitása, nem mindig a kávéval, a cornettóval meg a gyümölcsökkel kapcsolatos. Amikor néha egy-egy pajzán megjegyzést tettem, csupán annyit válaszolt: te ezzel törődj és ne mással, mert ez az élet, te sznob! Ha akartuk, elhúztuk a függönyt, s akkor láthatuk a fél Rómát, én meg szorgalmasan gondozhattam a virágokat, ha kedvem volt éppen, egyébként rá voltak azok kapcsolva a csöpgetőre akkurátusan. Egyik reggel pedig, még mindig ugyanabban a házban másik villámcsapás sújtott: Istenem, véget ért a kommunizmus és annak a honi változata is. Ott, azon a teraszon meditáltam ezen hosszasan, alighanem elhúzódon, mert utánam kiáltott Sabrina, majd ki is jött. Kíváncsian rám nézett: Mért sírsz, caro mio, kit siratsz? Siratom a kommunizmust — mondtam nevetve. — Ha rád nézek, van is ebben valami — mondta. Majd szépen bementünk és visszaállítottuk az órát hajnali négyre.

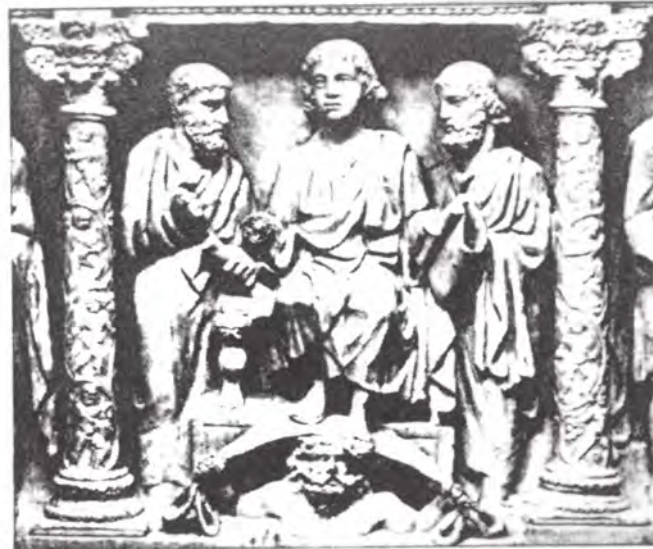
Azt már menet közben megsej-dítettem, hogy nem nagyon szabad afelől érdeklődni: ki és mi volt Sabrina azelőtt, meg hogy miből él? Annyit megsejdtettem, hogy valamikor — igen rövid ideig — nagyon sikeres sportoló volt és rengeteg pénzt szedett össze, majd elvégezte a jogot, de soha nem lépett be semmilyen ügyvédi kamarába, szüleiél élt a régi trasteverei házban. Ez a dolog nem volt ismeretlen a korosztályban, barátai és barátnői között; lezser élet, nem éppen aranyifjú, de nem is elvetendő. Mindenkinél megvan a helye az életben, és valahonnan a kis pénze is hozzá. — Rosszul élünk — mondogatta Stefano —, mindenki sír itt is, senkinek nincs munkája, aztán minden családban van mégis két autó.

Következik két nap Sabrinával, két nap, amilyen a többi volt, kis élet.

Róma, 1997. dec. 11.

Kolozsvár, 1998. márc. 10.

(folytatjuk)



Relief Junius Bassus szarkofágján 359-ből

lehetett nézni a világban, meditálni azon... persze most már tudtam magamtól is, amit soha nem kellett megkérdeznem Sabrina Carnevalitól, azt, hogy azt az igazolványt — hát mikor máskor — valami után dobta el, az az után kapcsolatban volt a teniszklubbal és a teniszklubban megforduló valakivel. Ámde kép, emlék, levél — semmi. Ebből a szempontból is elementárisan következetes volt: megboroztam, a szakítás, erre még a kezdet kezdetén rájöttem, nála nem egy másik-kal való szakítás volt, szakítás volt önmagával, az egész addigi életével, valamilyen iszonyú következetességgel játszma szerint — majdnem logikának neveztem. Végig lehetne menni ezen az úton is: logika, amennyiben valami az előzményekből következik, logika, ha arra gondolunk, hogy van valamilyen folyamatosan működő alap. Csak-hogy egyetlen dolog volt, ami itt folyamatosan működött, a szakadás maga.

Volt nekem valamikor az előző életemben — na tessék, most meg ugyanúgy gondolkozom, mint ő, vagy ami még rosszabb, ugyanúgy vagyok, vagy ugyanúgy teszek is, ami az elveszés lassú, de bizonyos

egyszer kijelentette, hogy ma ő hív meg valahova. Különösen határozott volt, kihívó és szomorúan ünnepélyes, egyszerre. Elsétáltunk valamire a Villa Borghese fölé, nagyjából sejtettem azt is, hogy merre, de nem nagyon érdekelt, csak az, hogy most lesz valami olyan, ami miatt velem is megtörténik a világ, s egyszer majd nem kell olyan szomorúan megválnom valamitől, mert csak a világ múlt el belőlem.

Az a lakás, amelyikbe beléptünk, még őrzött valamit a mostani lakókat messze megelőző generációk hűvös nyugalmaiból, elszánt vagy-on-imádatából és a napokat meg éjszakákat átszerető mozdulataiból. Ők, a szerelem szent lucskában tisztában voltak az emberiség jelenével. Merem feltételezni, hogy nem a jövő érdekelt őket, amellet hogy nem restellték a gyermekáldást. Ezeket a dolgokat nemcsak gondoltam, hanem hangosan mondtam — már régebben kialakítottuk ezt a játékunkat: elmondani, hogy mi van a tárgyakban, mármint azokban, amelyeket tényleg akartak a tulajdonosaik, nem amazokban a szerencsétlen szurrogátumokban, amelyekben leéljük az

SERÉNY MÚMIA 133

ha majd minden rabszolga nép
jarmát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Szántó, vető

Patikárius lánynak tüske: minden
szörnyűség mérénylet kegyetlen
gesztusaid ellen — magányod
az erotikus mechanizmus,
fáradtságod a szerelmes dinamizmus:
gyors gyógyszerrel szeretnél,
mégis vitaminokkal gyógyítasz,
hogy kiszikkadt földművesnek:
lucskos fekhelyemen vendég-
szöveget (szerinted "nyílaktozatot"),
szkizofrén modellt kell hajtogatnom
újra, míg telített agynak (ha be is
merítesz mentőcsónakodba):
vágyad farkába harapó kígyó.
S mert a szerelem fájdalmas
misztérium, szántó még lehetek,
vető már nem. Csakis a földre
szórva.

Perdita, ciklus

Olyan házba települök, ami
öcskösnék még magánóra, áhított
nyugalom érdekében már összkomfort:
leszámlázott Veronika — szokás se
kívoánhatna jobbat, mint ez az
elkezdett számháború: szemközt
letakart arc, vagy (össze-
adhatok végre) lélekből-testekből
kórtól — háziúr a bárpultnál:
hígítom is az arányokat: pirossal
jelölöm naplójában a léleknek
ezt a napját, ismerős résznél
nyitok ki a vendégkönyvet,
s mert az "elveszetté" tartok,
föltámadásig eltemetem a külsőt,
új rendelés előtt golyócsinget fehérre
cserélek rajta, hogy számháborúban
győztes: szervienskendőmön
vihessem haza.



FARKAS WELLMANN ENDRE

múzsá n.

hogy mit akarhat szinte kitaláltam
egy nagyobb várost s még kisebb szobát
hol használni majd hárfát s oboát
nem a sorsa de én tanítom s tűrni
tőlem vesz leckéket bukva a mélybe
vak éjszakán ha olykor felragyog
s kékek szikrázik vad szeme fénye

kurvának kevés volt és szeretőnek gyöngé
ártatlanul szinte: félszízen kaptam
örömré feszült szép húsa alattam
ringyó és múzsá lett egyszerre belőle
de virágpör volt csak mit szerelme rám szórt
bevetett bár néhány biztos érvet —
folytatni jött a háromjegyű számsort



SZENTE MAGDA

Útkereszteződésben

Te ott túl vagy, neked én is ott túl
Vágysz rám — én is rád, haj, kibaszottul
A sűrűsödő szén-, kéndioxid-
ban egy bősé anyá gyereket szid-
ja. Várok. Lebeg a fülem üle-
pedő zajban. Hol jársz fülemüle,
hogy nem hallak?! Tán éppen telelni
vagy? Vagy halni? Egy könnyűfémfelni
hozott rád könnyű álmot? Sajnálom.
Várnak ott túl. Tarts ki! Vagy mit bánom...
Törödni veled nincs érkezésem.
Át, át az útkereszteződésen!
Állj meg busz, troli, s te piros ember
tűnj el! Indul a szerelem, ENTER!

Egy alkalmi Don Juannak

Azt mondd, hogy szép a hajam, s szemeim heve perzsel
És hogy tiszta vagyok, szűz, mint a reggeli tejfel,
Illatozó bőröm tusfürdőket sose látott
Hangom dalra fakasztó májusi térszene, bár ott
Ahol most kutakodsz csak bűz van, s hallgat a fáma
Vedd ki a mancsod a bugyimból és tűnj a p....ba!

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Anna egy pesti bárban

Nem tudom már, milyen volt szökesége.
Azóta többször festette át haját.
Kikúrálta elme- meg vérbaját,
erénnyel súrolt folyosókra lépve.

Ahonnán nincsen. Visszaút. S a kék:
mint kirakatban napszitta öltönyök
repedező próbababák fölött.
És hangja gyapját molyként rágtá szét

tizenöt év. Félszínű, néma film,
melankólia — divat — egy bestiára,
kit én is, más is, sorban, egy pesti bárba',
s a sor végén a férje lőn a rím,

s lőn indíték egy új travesztiára.

F. LŐRINCZ TIBOR

Variációk egy témára

I.
Szeretkezésünk közben
susogtad szenvedélyesen:
Mindenem a tiéd drágám,
mindenem a tiéd, ah...
És én nem vettem el szemmit,
habár tudtam, hogy igaz,
hadd maradjon másnak is,
neki több jusson mind
a semmi nekem.
II.
Emlékszem régi szeretkezésre,
mikor azt suttoztad a fülembe:
Mindenem a tiéd,
ó, mindenem, mindenem a tiéd!
És most? itt állok nélküled
csalódottan nézek szerte
és rájöttem nem volt semmi...



Fekete Benedek rajzai

LAKATOS MIHÁLY paródiái GYÖRGY ATTILÁRÓL (1) és MOLNÁR VILMOSRÓL (2)

JACOB SPRENGER A gonoszról, mely mibennünk lakozik

Történt pedig, hogy egy napon mesteremet és társamat, Institoris, igen nagy rémületbe taszítottam egy tettemmel, melynek valóságos értelmét magam is csak jóval később fogtam fel a maga teljes valójában.

1997 Karácsonyán Szeklerburg városában kajtattunk a mindenütt jelenlévő gonosz után, mely ezúttal igencsak elrejtőzött előlünk, félvén — joggal — az anyaszentegyház általunk testet öltött és az elemek közül a vashoz hasonlatos, irgalmatlan öklét, mely sohasem habozik lesújtani akkor, amikor szükséges, és oda, ahová kell. Lévény bizonyos esetekben magunk is oktan halandók, kezdünk hinni serénykedésünk és szerény személyünk tökéletes voltában (ami már maga is az igen súlyos bűnök közé sorolhatók), és hagytuk elszenderedni éberségünk, azt hívné, hogy írmagjában irtottuk ki a Sátán szolgálóját, megtisztítva eme Szent Ünnepre a bűn mindörökké kacérkodó várost. Isten irgalmazson nekünk ama végső órán, mert csakis az ő kegyelme teheti jóvá azt, amit mi emberi gyarlóságunkban meglehetősen elrontottunk.

Azon a napon a pórnép közt forgolódva, magam is a Megváltó születésének méltó megünneplésére készülődve, szerény ajándék megvásárlására határoztam el magam. A vásártér bal sarkában egy undorító, varangyos békára emlékeztető anyóka didergett, árukészletének utolsó, megmaradt darabjával: egy vadonatúj, igen csak tetszetős cirokseprűvel. Megesett rajta a szívem, és megvásároltam tőle a seprűt, — szokásomtól eltérően — borralalót is hagyva a némbörnek.

Hazaérkezésemkor Institoris — egy hokedliről — éppen gyermekes lelkendezéssel cellánk illatozó karácsonyifáját díszítette holmi színes, kínai műtűrökkel. Köszöntésemre sem fordult meg, holott a baj ekkor talán még elkerülhető lett volna. A gyermeki öröm, mint fertőző nyavalya tapadt rám, és felidézvén hajdani játszótársaimmal közösen üzött, akkor még ártalmatlan szórakozásunkat, lábam közé kaptam a szerény ajándékot, mit a szipirtótól vásároltam, hogy — quos deus perdere vult, dementat prius! — körbelovagoljam a cellát.

Mesterem és barátom azonban ekkor megfordult, és meglátva a bűnös pozíciót, eltorzult arccal zuhant le a hokedliről. Odarohantam hozzá, de ő éktelen ordítást hallatván, irtózáttal taszított el magától. Megragadta mindig a nyakában csüngő keresztjét, és sűrű könnyhullatások közepette csókolgatni kezdé. Dermedten néztem rá, ő pedig egyre csak azt hajtogatta:

"Jacob, Jacob, elveszejtetted minket!"

Aztán némiképp lecsillapodva arra kért: mondjam el, hogy miként jutottam a bűnös szerszám birtokába. Mentségemül hoztam fel a cigarettacsikkek cellánkban felgyülemlett halmazát, és zavaromban népi bölcsességeket emlegettem, mondván: "Új seprű jól seprer", meg hogy "Előbb mindenki a maga portája előtt sepregesen." Institoris ezen elgondolkodott, majd midőn azt hittem, hogy háborgó lelkét sikerült megnyugtatom, hirtelen hajlongani kezdett és mellét döngötte ezt jajongta: "Paralysis progressiva, paralysis progressiva... Violetta Honig Blum, átkozott légy ott túlfelől is!"

Mesterem bölcs elméje átlátta azt, ami nekem akkor még átláthatatlan volt. Hogy a gonosz elleni küzdelem hevében az eretnekek ránk freccsenő vére testünkön tovább él, és csak arra vár, hogy hitünkön repedések támadjanak. Ezen résekbe befészkelte magát, ki-sarjad, és ontani kezdi a hívőlélek-re halálos gyümölcsöt. Egyébiránt nem az volt a legsúlyosabb, hogy a seprűt, mely önmagában hétköznapi, ártalmatlan szerszám, megvásároltam. Ha drága mesterem ezt idejében felfedezi, megakadályozhatta volna, hogy az ártatlan takarítás és a viszolyogtató boszorkánypraktika közti bizonytalan határt, melyet a Szent Inkvizíció oly biztos kézzel kijelöl, át-lépjem. Az igazán förtelmes és visszaszító az volt, ahogyan a szerszám a lábam közt megjelent. Amiképp általam a sötét mágia kellékévé avatattam!

Mássalakit gondolkodás nélkül a máglyára küld ezért Institoris. Én, a Sátán elleni küzdelem felkent lovagja, azonban más elbírálás alá estem. A hitemen esett repedést felszínesnek találván, s talán némiképp önmagát is hibáztatván a figyelmeztetésért, Institoris három heti szigorú böjtöt tartott szükségesnek az én esetemben, továbbá kötelezett rá, hogy egy személtápat is vásároljak, mely köztudomásúlag semlegesíti a seprű bűbájos rendeltetését, egyértelműsíti a szerepét.

Ha valaki felületessnek találja mesterem eljárását, gondoljon arra az asztalra, amely mellé a Szent Ünnepek idején le szokott ülni, és mindjárt több megértéssel fog viselkedni irántam.

Az alábbi néhány sort csak az utókornak jegyzem fel:

Mindvégig éltem a gyanúperrel, hogy Institoris első pillantásra rosszul mérte fel a helyzetet, és megfordulásakor a seprűnyél helyett másvalamit vett megpillantani. Olyasmüt, ami nemcsak férfiúi hiúságát sértette, de más, ehelyütt leírhatatlan, bűnös gondolatot is életre keltett benne. És — bár ezt mindketten rejtgettük egymás előtt — hosszú, lázas éjszakák a lópokróc alatt bizony el-felfedkeztünk a seprű rendeltetéséről használatáról.

GRZÉS VILMOS Ne szokjunk le a dohányzásról!

Hvannának két szenvedélye volt: szenvedélyesen dohányzott, és szenvedélyesen le akart szokni a dohányzásról. Ezért folyton attól rettegett, hogy egy nap tényleg sikerül leszoknia, akkor pedig egy csapásra két szenvedéllyel lesz szégyenesebb, és ezt a csapást nem fogja tudni elviselni, mert közönséges, egészséges életmódot folytató, reformkormányhás polgárnak lenni a leguncsibb dolog a világon, bizisten inkább a halál, mint az ilyen élet! Ilyenkor idegességében rögtön cigarettára gyújtott, élvezte a nikotint és élvezte, hogy holnapról megpróbál leszokni az egész felhajtásról, és boldogan aludt el az utolsó csikkel az ágya alatt, mert immár van amiért aludni és pihenni, hiszen holnap frissnek kell lenni, hogy még az első órában, rögtön fogmosás után, nekifoghasson a leszokásnak.

Hvanna főnök volt egy irodában. Főnök is azért lett, hogy ne kelljen egész nap attól rettegni, hogy dohányzás közben rányit a főnök.

Aznapi éppen az íróasztalán könyökölt (az asztal mindig a könyveiről ismerte fel őt, míg a titkárnőt viszont a melleiről, melyeket az bizonyos esetekben rajta szokott pihentetni) és rágyújtott a speci erre az alkalomra vett havannára. Mint minden méreg, ez is méregdrága volt. Manapság az öngyikosság is luxusnak számít. Mindig dühbe gurult, ha a dohányárak árára gondolt. Most azonban mennyi manának tűnt a szájába robbanó füstgomoly és teljesen elkábult. Aztán az újságba nézett és libickolni kezdett a kommentároknak. Átolvasta mind a huszonnégy és fél oldalt (a két és fél oldalnyi reklámtól kihagyva), a szivar pedig még mindig égett. Szeme sarkából rápillantott és szinte elájult. A havanna egy félóra alatt semmit sem fogyott! Égett, füstölt és nem fogyott! Ez első pillantásra ideálisnak tűnt. Arra gondolt, hogy mennyi pénzt megspórolhat: se gyufa, se hamuzó, se szivar nem kell többé. Összefutott a nagy Ó-vel. Első gondolata az volt, hogy a maradék havannákkal kimegy az ócskapiacra, és értékesíti őket. Így csökkenthette azt az összeget, amelyet egész életében cigarettára költött. Bár ez azzal a veszéllyel járt, hogy kiesik a trafikos néni kegyéből, aki az ő fogyasztására alapozva nyitott trafikot. Munka nélkül marad tehát a trafikos néni, a nagykereskedő, a dohánygyáros és munkásai, a dohánytermesztő, a gyerekek pedig mehetnek koldulni. Csak azért, mert ő lemondott a dohányzásról!

Már-már lelkiismeret-furdalása támadt, amikor ijedten a homlokára csapott. A bűdös francba! Mit kezdjen egy folyton égő szivarral?! Hová tegye? Zsebre nem vághatja! Csak nem fogja egy életem át a kezében tartani?! Napközben még hagyján, de mi lesz éjszaka?! Majd felhúzza az órát és félóránként ellenőrzi, hogy nem gyúlt-e ki a lakás. Nem nagy ügy, csak rápillant az ágyból és alszik tovább. De hogy aludjon egész hátralévő életében dohányfüstben? Majd kiviszi a fürdőbe. A csempé a legtrikább esetben fog tüzet. Ott viszont ráfröccsenhet a víz. Ő magáért kezességet vállalt, de a felesége minden éjjel kimegy pisilni. Elszörnyedt a gondolatra, hogy az asszony véletlenül beleveri a vécébe. Nem, új lakásba fognak költözni, melyben két fürdőszoba lesz. Reggelente előhossa a kávéhoz, majd be-

megy vele a hivatalba. Többé sosem járhat már villamossal vagy autóbusszal dolgozni, csakis a saját kocsijával. Elérzenyült a gondolatra, hogy le kell mondania a csörömpölő, sárga valagú világokról, meg a sötétkék buszokról, melyek úgy fújtanak, mint ő keféls közben. (Panaszkodott is a felesége, hogy úgy érzi, mintha egy öntödében csinálnák, csapolás közben.) Az irodába beszereltethette egy füstelszívót is, de mivel az költséges, inkább gyűléseket szervez, az olcsóbb és hatékonyabb. És ezentúl társági élet lesz otthon is, meg is mondja az asszonynak, hogy hívja meg minden ismerősét, és az asszony nagyon meg fog lepődni, mert ezidáig morózus emberke-rűlő volt, és legutóbb is lecseszte, mert az egyik barátja nem egyedül jött, ahogy ígérte, hanem a kutyájával. "A kutyáról nem volt szó!" — fakadt ki mérgesen és már arra gondolt, hogy megmondja neki: vagy ő marad, vagy a kutya. Végül mindkettő maradt, de a barátja kutyául érezte magát, a kutya pedig nem nyilatkozott. Megkülönböztet sem kedveli azokat, akik a dögöket a lakásban tartják. A kutya, ha házban akarna lakni, építene magának! De ezentúl másképp lesz, nem baj jöhet a kutya is, mások is, bárki, akinek tüdeje van és lélegzik.

Hvannának ekkor blaszfémiaának tűnő gondolata támadt: mi lenne, ha tényleg leszokna a dohányzásról? Hátha a sors így akarja döntésre kényszeríteni? Ha az Örök Szivarat elnyomja, ha lesz rá lelki ereje, akkor örökre megszabadulhatna tőle. És akkor járhatna busszal és villamossal, a trafikos néni meg a többiekre rá se bágózna, és nem kellene társaságot fogadnia a házában, a kutyákról nem is beszélve... Az örömtől felvillanyozva, két kézre fogta az égő szivart és beledöfte a hamuzóba. A szivar ezt észre sem vette, nem aludt ki, nem rogyott meg, vígan égett tovább és egy miliméternyit sem fogyott. Megrökönyödve lépett a csaphoz és vizet engedett rá. Semmi. A két elem barátságosan megfért egymással, a parázs vörösen égett, a víz pedig könnyedén folyt végig rajta. Ekkor pánikba esett. Az ablakhoz rohant, kinyitotta és teljes erejéből kivágta az utcára. A havanna, mint egy üvegfalról pattant vissza a szobába és megégette a zakóját. A zakóról pedig a perzsára esett, mely rögtön füstolni kezdett.

— Tűz van, tűz van! — kiabálta. De nem ő, hanem a titkárnő, aki kétségbeesetten próbálta felébreszteni szunyókáló főnökét. Hvanna ijedten rebbsen fel, íróasztalán már égtek a papírok. Micsoda kaland! — gondolta Hvanna és letépte a titkárnő blúzá, hogy elfojtsa vele a lángokat. Amikor ez sikerült, pihegve ölelte keblére a félmeztelen titkárnőt és lehányattottak a kanapéra.

Délután, kissé megégyve, de kisimult arccal indult hazafelé és arra gondolt, hogy a szivar nélkül soha nem eshetett volna meg vele ez az igazán rendkívüli történet, és hogy még aznap betér a trafikos nénihez, mert mégsem hagyhat sokmillió gyermeket kenyér nélkül... Az élet pedig akkor ér valamit, ha szenvedélyeink is vannak, és mondjon bárki bármit, mégiscsak ezek tartják mozgásban a világot. És persze, holnap, fogmosás után, le fog szokni a dohányzásról.



MARGITAI GÁBOR

Pásztori árnyéktájak

A Törökországi levelek tájképein nem ragyognak azok az eleven és találékony színek, amelyek olyan érzékivé teszik más utazók leírásait. A formák kellemetlenek, tompák. Az oszmán udvarok pompája, a cédruserdők, a mediterrán villanegyedek légies tüze Mikes számára láthatatlan marad: nem a felfedező, hanem a szűk látókörű száműzött vázolatja a halálosan unt, életfogytiglani vidékeket. Az arcok, a szokások, az idegen ízek csak azért érdeklik, hogy velük kínózhassa magát, hogy emlékeztessék bennül távolodására szülőföldjétől — egy negatív vándorlás negatív távlatai ezek, melyeket ernyedtség és kétségbeesett hit szűkít elviselhetővé.

De a tájképeknek meg kell születniük.

Mikes finoman torzító optikát csempész fogsága tájaiba, mely jelképes, matt felületeket hoz létre, rejtett tereket villant elő. Az ázsiai-balkáni tartományok vaskos subáján átderengnek a zágoni Székelyföld elmosódott alakzatai: ha a levelek tengerparti füves ligetéről szólnak, hűvös hegyi réteket értenek rajtuk, ha a Boszporuszról és hegyekről, akkor háromszéki hegyláncokat és szorosokat; amikor Mikes Nikápolynál megpillantja a Dunába futó Oltot, a torkolat alatt máris a forrásvidék sejlik. Az idegen környezet szikár utalásrendszer csupán, mögötte, alatta lappang az igazi, a személyes világ.

A törökországi kisvárosokat, mezőségeket országutakat ez a fényjáték fosztja meg kiterjedésüktől. Erdély. Gazdag és fortélyos árnyékolás, mely az ellenséges tájakhoz tapadva, a török kalligráfiákat át meg áttörve, egy szelíden öngúnylító, ékes nyelv mögött fodrozódva tompítja a tolatkodó idegenség- és éhségérzetet — e törökországi tájképek egyenletes árnyéka: Erdély.

Árnyékvilág-Erdély.

Feneketlen és kísérteties árnybirodalom, Mikesnek, ahogy más transzilván bujdosóknak, mely nem ott és akkor valószínű, ahol és amikor annak látszik; mely nem önálló, hanem kísértőjelenség, mert mindig valami mögé rejtőzik — de át is üt azon, hogy szabálytalanul és kísértően leplezze le magát.

Múltvilág-Erdély: jelen mögé húzódó, fantomszerű és képzeletbeli. Erdély: árnyék az időben, befelé nyíló és másodlagos világ — parazita.

Az erdélyi táj formáit, tárgyait, korszakainak, eszményeinek

hangulatait és szenvedélyeit, lakóinak életformáit és művészetét a folyamatosan öröklődő árnyjáték alakítja ki. Ettől lesz olyan sejtelmes, visszafelé létező — és önmagán messze túlmutató minden mozzanata. Az igazi Erdély tehát Mikes Erdélye: e mélyben síkló homályos mesekert, mely emlékképekben pezsdülve teszi valóságosabbá az árnyékokat a testi valóságnál, vagy Reményik Sándor elárastott, lehúzó Atlantiszsa, mely "harangoz, harangoz a mélyben".

Városok, utak árnyéka.

A szélesebbik út vásártérken, bányavidékeken, bálványformájú hegyeken, barokk oromzatok előtt vonul, és számtalan kis földutat szippantva magába duzzad néha országúttá, néha sebhelyes szerpentiné. A keskenyebbik út lószerszámok, savós

a déli órákban, az idegenek nyugtalan gyönyörére. A földnyelven figyelsáncok kötőmbjei, míg a partvidék fehér kavicsos sétányait tamariszkuszligetek és émelyítő illatú eukaliptuszerdők kísérik. Az apró medencék városkái hajnalonta opálósós pára burkolja, melyből csak a minaretek gránit-hegyei csillannak ki olykor. Ez hát Ptaqa forró és kifinomult pompája, mely meglágyítandó a legközömbösebb kereskedelmi utazó lelkét is.

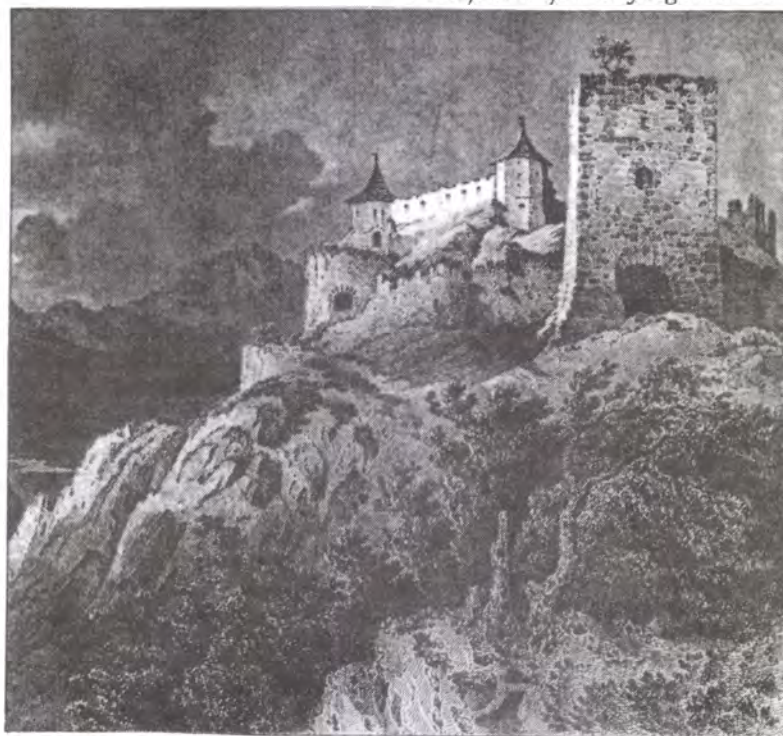
A városokban azonban már nyoma sincs e táj békés szépségének. Két nép él itt összezárva: az erős testalkatú, magas termetű n'tambák és a zömökebb nyahorcok. Külsejük, nyelvük, vallásuk, életszemléletük gyökeresen különbözik a másiktól, s mi több, történelmi sorsuk sem hozta közelebb őket egymáshoz. A nyahorc gondolkodásmód elterjedésének köszönhetően, Ptaqában a társadalmi élet összehangolásának és az egyén találékony önmegvalósításának legfőbb lélektani alapja: a szó-játékra való hajlam. A nyahorc gondolkodás a szó-jelentés játékos rögzítetlenség-

dületét az elhódított kertjei, nyelve iránti sórádrágásából nyeri, ám ez a lendület tagolatlan és barbár, mint egy csatakiállítás. A n'tambák kötekedő harciasságát a nyahorcok könnyűszerrel kiaknázhathatják, ha népük fiatalos tapasztalatlansága és műveletlen-sége nem akadályozná meg őket ebben.

Szokásaik is különböznek. A nyahorcok gyermekien rajonganak a tutajozásért és a díszes ruhacsatokért, míg a n'tambák szeretnek nagy nyilvánosság előtt fakérget rágszálni kecsketúróval. Viszont mindkét nép egyformán kannibál.

A vonatkozás nem pusztán térváltoztatás, hanem átvitelés is a beidegzett terek és ezek különféle fantomszerű változatai között. A nappali vonatkozás: kalandozás változatos tájegységek között: hol ónos színű mély tavak, hol vékony kanyonok, ellaposodó havasok és tornyosuló síkságok váltják egymást; a távlatok sebesen szűkülnek-tágulnak, így az elhagyott tájak folyamatosan belerajzolódnak az újabbakba. Magas, széles sziluettek torlódnak össze. Szintézis és illúzió. De kalandozás lebegő határu birodalmakban és kultúrákban is. Az idő- és műveltségsmények tökéletesen egymásba folynak: olykor a Szászöld pedáns kisvárosai, robusztus, kemény erődtemplomai, olykor mőc falvak és ortodox bazilikák vagy pedig a székelyek karcsú formavilága tűnik föl. Amozaiszerű, gyors váltakozás arra kényszerít, hogy mindezt egyszerre, eszményi egységben lássuk. Az erdélyi tájat a tagoltság és rejtélyesség állandó ellentéte alakítja. Belátható, tágas vidékeket, melyeket megnyugtató rendben kereteznek a hegyláncok, hirtelen meghökkentő alakzatok: egy-egy riasztóan torz viperafészék vagy természetellenesen szabályos halom bolydít meg. A tökéletes földrajzi zártságot pedig a kelet felőli kulturális nyitottság oldja, így a Királyság tájélményei: a síkvidéki épületformák és az ikonosztázok kissé fagyos, bizáncias stílizáltsága lassan beleépülnek a medence világába.

Az éjszakai vonatkozás a maradék cernavakony határvonalakat is feloldja, s miközben a vagonok belsejébe sűrített tér egyre füledtebb, odakint termékeny káoszban hullámszik össze a láthatatlan, ám valós környezet egy legenda- és balladavilág történeti, ám kísérteties alakjaival és időivel. A nappal külső sokszínűsége most bezárul a fülkébe: hajviselet, testtartás, szagok, motyók különböző kultúrája szendereg egymás mellett. Füst, piszok, forróság, lassan múlik az éjszaka. Az Erdélybe érkezőnek a hajnal sem hoz csalódást: az elő-



Rozsnyói vár

zacskó, erjedő orda, szárított borjúhúsdarabok, néhány elnyűt nadrag és poros pálinkásüveg között vezet, megkerüli a deszkaágyakat lehetetlenül mocskos ágyneművel, meg a háromlábú sparthet, a polcot a sarokban, amelyen mindenféle becses kacat: zsíros szemüveg, törött fésű, műanyag távcső, kukoricalisztes zsák és Az egri csillagok fél köte-hever; kifut az istállóhoz, a vízesteknőhöz, megkerüli a házat, majd visszatér az ablakon. A keskeny és széles út csak felszíne a mélyben kígyózó igazi utaknak, az utazás valódi ám megközelíthetetlen ösvényeinek.

...Ptaqa színpompás hegyeit. A zöld, a vörös meg a kék legélénkebb árnyalatai lobognak a völgyek fölött

gére épül. Hivatali furfang szövevényes hálójá: bíróságok, rend-fenn-tartó szervek rendelkezéseinek, ítéleteinek poétikus sokszínűsége; megvesztegetés, tréfás csalások, talá-lós kérdések úton-útfélen — a nyahorc szellem mozgékony-ságának megannyi jele. Mert Nyahorcia bizony annak a Keletnek a része, amely nem fogadja el a szó igazságértéké-nek arisztotelészi egyenmőségét, hanem inkább a paradox logikáért lelkesedik. Ez is egyfajta ismeretel-méleti állásfoglalás. A korrupció sem a hivatali érvényre emelt önzést jelenti, hanem egy össz-társadalmi együttérzés informális csatormáját. A bizánci politikai hagyományok kifejlesztették a leleményességre kényszerített ember típusát, és nem csak a nyahorcok tömegeiből.

A n'tamba erőszakos fajta. Len-

tünedező falvak körül továbbra is ott remeg a sejtelmesség légköre, az árnyak és lidércek, miközben visszacsorognak az ereszekbe, továbbra is meghatározó alkotórészei a világosodó képeknek.

Felszakad a fátyol, s a félálomból arra eszmélünk, hogy Gyergyó, Csík falvaiban olvasmányélményeink, elvárásaink testesülnek meg: az utcákon csupa görnyedt népmesehősök balagnak szekereikkel, szekercéikkel, a házak-templomok mint a metszeteken, a hegyek zölden ragyogva visznek az égbe. Csupa kápráztató szűrt szín, erős kontúr a külvilág, szakadatlan ívek és magabiztos vonalrendek vibrálása, ami hamar feledésbe borítja kevésbé jellegzetes vidékeinket. Az erdélyi táj szemünkbe tódul, és mércéül állítja magát. Sebzetten-öntudatlanul, mint Mikes Kelemennél, vagy harciasan, mint Nyírónél, Tamásinál.

A költőzési útvonalak közelsége és a szédtőben gazdag növényvilág sem segít a n'tamba madarászok szűk, képzetlen, balkanizált rétegén. Szaklapjaikban legjellemzőbb a helyesírási hibák száma, a megfogalmazás hanyagsága, műsoraik ötlettelenség és lomposan semlegesek vagy fülsértően dagályosak. Egy kicsiny, briliáns, önvádaktól görnyedő csoporton kívül nem igen létezik n'tamba ornitológia. Ptaqa ősi átka, hogy a tartományok dacosan szembeszállnak minden intelligens lázadással. Ezért a n'tamba madarászok is csak tehetetlenül állnak az igazi kihívással: a nyahorc tájkritikával szemben. Hiszen soha nincs lehetőségük arra, hogy rátermettségüket, szaktudásukat

szellemi természetű viadalokban csiszolják-csiszoltassák, az optikusok precíz kitartásával. A n'tamba madarászat monoton kialvó fény.

A fénnel teli világ beláthatóságát és realizmusát szétmálasztja a mélyben áramló mitológia sötétje. Szász föld. A tagolásban, a mértani pontosságban és a komor, meditatív zártságban gyönyörködő észak, mely erődszerű udvarházakat, bevehetetlen vártemplomokat, zömök, fenyegető szépségű óratornyokat alkotott a tájba, kiszikkadt mára, s csak kísértetjárta kurgánokat hagyott maga után. A szász falvak halottak, üregek, maguk számára is idegenek, a templomok szárnyas oltárai, világháborús jelvényei és névsorai pedig kellékeknek tűnnek csupán. Az ország kilépett a múltjából. A kongó utcákon, gyilokjárókon és az erőd falak kongó celláiban a betelepülők feszengő bizalmatlansága keveredik a saját hajdani létükön csodálkozó települések

bizonytalanságával: e közös tanácstalanság határolja be a Szász föld hangulatait és látható világát is. A nemlét szelíd mámorában lebegő házfalak, kis terek feszülettel. Elvándorolt városok, ablakok, kapuk meztelensége. Mint a bánya vidékek fehérre meszelt székelykapui. Értelmezhetetlen vagy félreértett jelképek, tömegé sűrűsödő gótika, szobabelsők haszontalan biedermeiere. A hajdani dölyfös erő és tüntető rend lanyha hússá omlik.

E megbolygatott és formális romlott világ zavarosan nyers vonalaiba ömlik bele a múltbeli Szász föld tiszta árnyrendje, egy letűnt lovagkor mitológiája, mely néhány eszményi villanásra képes feloldani a táj görcsös merevségét. A szász vidék a felszínen vegetál, valójában azonban mitikus tartományai felé réved, saját mitikus rétegeiben éli igazi életét. Ott a vasárnapi utcák megelevenednek: az arcokon szorgalom és elszántság tükröződik, és a polgári műveltség szemernyi gögje a

posztófejedők: megfontoltabb emberek lélekformái; benyomott oldalú, girbe-gurba, hetyke kalapok: az izgágáké. Ha gazdájuk megemeli, saját személyiségével köszön.

A pacalkereskedő előtt üszkös lábú, toporzékoló koldusok, torz táncba merevedve, mint Brueghel képein, arrébb szelíd görögkeleti szerzetesek adománygyűjtő alázattal: egyikük nagyon fiatal, és szerény, rejtőzködő az arca, mintha vak volna, a másik szép és öreg, ráncokkal, belső méltósággal. Kólózene tekergőzik a didergő malacok, a puliszkaliszt-árusok, a szűcsök, az usankás ukránok között, a fabódékból mics-pára csapódik a kerítésen túl dobogó lovakra, a kocsikra, a sziklafalakra. Hó mindenütt, fagyott patakvölgyek, csörömpölő n'tamba és nyahorc szavak.

A városok igazi vándorútja az időben zajlik. Kiindulópontjukhoz térő karavánutak. A felszín ideiglenessége és a meghasonló formák arra kényszerítik a tájakat, hogy múltjukat bálványozva



Szászvárosi főpiac

környező keleties kultúrák lomha pogánysága iránt. Egy-egy érintetlen sarokban időnként emlékek parázslanak fel, melyek megvilágítják e kultúra szellemét is. Valamint azt, hogy az erdélyi tájnak miért szab áthághatatlan határt a jelen.

Fagy.

Arcok.

Kucsmák, fejkendők, pamutsálak, szánok, lófejek viharos hullámozása a piac labirintusában. Porzó hó, szikrázó jégcsilánkok a Tatroson, cujkaszagú tömeg. Dermesztő palánkai fagy. Kiáltozások, kézfogások. Parasztok állodogálnak a lacikonyhás bódé előtt, fejükön ócska kalap ül fodoros, meghökkentő simulékonyssággal. A kalapok átszellemülnek: viselőik fejükön hordozzák egyéniségüket. Vaskos, enyhén görbülő karimájú

visszafelé éljenek. Emlékkép-tájak. A mélyből letűnt történeti világok teljesednek valóságossá, melyek megsemmisítik a városok jövőképét. A jelen végső határ marad, a látható várost felosztatja és eltemeti a láthatatlan. Az élet odalent folyik. Ám a kétfele időalakzat állandó küszködése a hatalomért megfosztja a szemlélőt minden támpontjától. Fent vegetálás, lent a sűrűsödő-felizzó, mégis kísérteties élet, fent összerosott pasztellszínek, lent hűvös sápadtság — mindkettő csak illúziója az életnek.

Táj és anakronizmus.

Avítság a tájban: felismerhetetlenségig szétporladt pogányvárak, ütemesen lengő fényketrecek, iszapos temetők. A táj méltóságteljes szépsége. Anakroniz-

mus a tájban: lábatlankodó bálványok meg balkáni sár és hordalék — a táj békétlensége. A szégyenség, a sérelmes dac és a Balkán felületessége-igénytelen-sége az oka, hogy kor-szerű tájkép helyett csak idő-szerű látnunk Erdélyben. Magát az időt, létszerű általánosságában, ami gyönyörködtető és illúzióromboló egyszerre. A lakott vidékek kihasználtak és elhasználtak, a természet pedig zavarba ejtő — minden a vegetálásba húz. Peremvidékek magukba fojtottsága. Az ország csak saját történeti korszakaihoz hajlandó igazodni, a jelen idő nem érdekli: nem zökenti ki semmi a nosztalgizásból. Nem is éri utol magát soha. A hajdani korok magukhoz korhasztják a jelen világát. A szennyes főutca, a finom kezek szétrothadt faragványai, a lócsontok egy városka főtérén, a nyomortanyává züllött kastélyok és várkertek, a középületek avas istállóbbúze: mindaz, ami egyformán származik a honos és az idegen kultúrák tehetetlenségéből, csak süllyedő lápvídeknek mutatja Erdélyt. Az idő: a jelen és a múlt idő szilárd kéreg vagy ríktó vásári bővli.

Barbárság és anakronizmus.

Fantáziátlan-ság a gyönyörködésben és a tartományok újrafarmálásában. Mindenki egyforma lendülettel szipolyozza ki az ország földrajzi és történeti adottságait. A helybeliek a tájak múltjából és történetének pátozából táplálkoznak, a betelepülők pedig egyszerűen fölélik a felszínt. Vagy ösztönös leleménnyel próbálnak meg behatolni a terek mögötti időgyűrűkbe és fiktív eseményekkel feltöltve kisajátítani azokat. A betelepülők bűne (és otthonteremtési esélye): a korok gyarmatosítása, a helybelieké a rideg és törekeny merevség. Noha Erdélyt — ezen a történelmi ponton — a folyamatosan beáramló keleti szellem menthetné meg a skanzenné, holdbéli térséggé dermedéstől, a különféle eredetű csoportok e kölcsönhatás ellenére sem kerül ki a táj kelepccéit. Fantáziátlan-ság és nehézkesség. Harcias előítéletek, szerepkultuszok. Erdély csüggedten küszködik terméketlenségével, pislákoló képességeivel, miközben Bizánc kihívásainak sem tud eleget tenni. Nincs gyümölcsöző kapcsolat. A tájhoz fűződő fogcsikorgató szenvedély megöli a gyönyörködés szenvedélyét.

Egyedül a természetből sugárzik nyugodtabb muzsika. Vizek. A tájat beborítják a fegyelmezett vizek csillogó, laza hálói: keskeny medrű folyók, hegyi patakok útvesztői tartják mozgás-

>>>>> folytatás a 12. oldalon

>>>>> folytatás a 11. oldalról

ban a révedező felszínt. Állandó lüktetés, sodrásirányok, sziklafalak morajlásokkal. Erdély vizei mozgó vizek, alig van tó és holtág, szűk ágyban futnak, így finom rajzaikkal egyszerre légi-esítik és tagolják a vidékeket. Rejtett folyékony tükrök és falusi kanálisok egyszerre, rítusokat és szemetet szállítanak. Inni és fürdeni: belecsordulnak az ételekbe: a puliszkába, a savanyú levesekbe, nyers és hűvös ízeikkel frissítik és átszínezik a levegőt; és a megtisztulási szertartások határait, fordulatait és fokozatait is megjelölik. A vízimádat oka a vízfűszerek bővíthetetlen gazdagsága. Kőizek, hancsízok sói. És a határok átléphetetlensége. Ám az örökké hűvös víz (hűvös vonalak, hűvös színek) a termékenységnek mindig csak az ígértét hordozza, mert nem érlelő, hanem tartósító. Távolágokkal frissességgel, közönnyel és ritmussal feltöltött tájak. Az Alpok civilizált, magasan zengő tiszta hangja helyett az erdélyi hegyvidék buja zenéje, körkörös, zaklató nyerssége fut a vizekben: az egyenletes morajt csapongó hangörvények veszik közül.

A lány hátracsapott baseballsapkában, bogárfekete szemöldökkel, 13 éves fogaival némán vonatozott a havas táj előtt, szemében fürkésző cigánytüzek lobogtak, és valami értelmetlen, szomjas dallam áradt bőréből, kicsiny fekete melleiből. Feszülten lesték őt, s miközben más vonatutak emlékei között kotorásztak, hangjuk elakadt, kezük ernyedten fordult ki zsebeikből. Égetett fejletlen, forró nőessége.

Az asszonyok húsa azonban sem fehér, sem könnyű nem volt. Nem karcsú hús. Rozs, vaskos kalászaival. Tészta, túrók, főzelékek, málék, szalonnák itatták át pólusait; nedveik bőségesen, tompán vonatoztak ereikben. Ujjait, vállukat, combjukat erőssé, görcsössé faragta a fagy, ölelésüket, gyászukat mohóvá és fegyvermezzé a kötelesség. Az asszonyok húsa sem fehér, sem szikrázó nem volt, az utast bölcsen óvta a kísértésketől.

A széles út egykor nyüzsgő forgalmú szekérutak, bőséges almáskertek és hadimesgyék fölött fut, az új városok penészes borospincéken, kazamatákon terpeszkednek, a csillogó lapályok kisebb hegyek emlékei. Földalatti világ. Összesűrített, gomolygó évszázadok, amelyek helyenként kidudorodnak, máshol inkább elkanyarodnak vagy egy-egy alapzat köré tekerednek, néhol pedig foszlányokra szakadnak. Székelyföld. Mint a szász tartomány: befelé forduló szem. "A mélyben szent és örök tavasz", írja Reményik, ugyancsak szám-

űzetéstől kínlóddva, azzal a vágyódással, mint a szülőföldjét álmódó Mikes, ám az otthoni honvágy, a talpa alá sülyedt de halványan derengő birodalom iránti kísértés talán még tragikusabbá teszi helyzetét.

Szereda, Szentgyörgy, Vásárhely és a többi helység városmagjának csírátlánítása Székelyföld szellemi valóságát is a föld alá szorította. Ez az alsó tér a legváratlanabb helyeken türemkedik ki: hol egy templomfolyosó repe-dezett sírköveiből, amelyeken egy régies nyelv dallama él; hol sarokba hányt imakönyvek cirkalmas bőrfedeléből, egy tatárjáráskor elszenesedett szemöldökfa fekete vonalából, a rákosi freskósáman csillapíthatatlan büszkeségéből, vagy alacsony dombok alatt pihenő falvak rajzaiból szövik a felszínre. Pompeji visszhangok. Székelyföld szegényes öltözetén meglátszik a gazdagabb múlt ízlése: a hegyvidéki tájak zengő akusztikája összecseng a falusi építészeti kismemesi méltóságával és eleganciájával. Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós, Somlyó, Csík falvai megőrizték formakultúrájukat.

A nagyobb városok azonban bénán, hűledezve: abban a polgári tanácsalanságban toporognak helyükön, amelyben a szászok települései. Erdély eredendően paraszti jellegét a Királyság telepesei fokozták, s míg a szász műveltségnek elég ereje volt ahhoz, hogy bűvárharangként civis légkört forrasszon városai-falvai köré — amire már a korábbi századokban is szüksége volt —, addig a székelyek inkább a peremvidékiesség felé csúsztak. Városait paraszti kultúrák ostromolják, melyek ellenségesen és rombolóan nyúlnak mindenhez — településformához, műemlékekhez, intézményekhez —, ami idegenségükre emlékeztet. Székelyudvarhely, Marosvásárhely és Közép-Erdély, Partium városai is csak szikráit tudták megóvni polgári emlékeztetőknek, szemléletmódjuk, műveltségük többszólalmúságának, akár a hervadó császári városok a középkor peremén, amikor az árkadok alatt már sátrakat, kunyhókat emeltek a vándorló hadseregek. A földalatti világ arányérzékével és viszonylagos kifinomultságával szemben a földfeletti a telepvidékek befejezetlensége és elnagyoltsága jellemzi. Nyers, félállati figurák, közömbösség, a zárvány-lét infantilizmusa, juh-bűz, szesz, babonás, embertelen ostobaság a gypűelvén. Mint Kommandóban vagy Gyimes falvaiban például. A földfeletti világ Erdélyben súlyosan provinciális. Ebben a romos-paraszti véglete-ségben eszményi szépség is fel-

ködlik, míg a városiasság halálra van ítélve.

eszményi képek:

...a hágók, a hegyvidéket tagoló patakok hűvös csöndjéről, fenyőtűskéről, gyökér alól csurgó forrásokról, az apró széltőlcsékről a hegytetőn

...templomfreskók gyöngéd otrombaságáról

...ködös dombságokról, keresztutakkal, madárhajókról, farkasszőrrel az ágakon

...a hó fehérségeiről, szeles árnyékokról, petróleumfényről cselédarcokkal

...kanyarodó völgyek halkuló koncertjéről

...vadvirágzásról

...olajos bőrű, érzéki papokról, hideg nyári esőkről, meztelen paraszto-król és parasztlányokról

...ébredező hajnali ménésről a fehérmező fennsíkon.

Perem.

Tájkép, szenvedélyekkel.

Egy nehézkes és egy rezignált Anteusz öklelődik — múltjuk: az árnyék megsemmisítése vagy kifejező részletezése. A tér és a személyes látvány közé tolul a szerep, a döntéskényszer, a nosztalgia, amelyek a függetlenségért küszködő szemléltől a táj kelepcejébe szorítják. Az erdélyi táj kelepceje a közösségi felelősség sivatagi vagy barokkosan túlcicomázott képeibe olvasztja be a személyes világ és a magányos gyönyör vágyát. Megszűnik az otthonérzés valósága.

A táj anakronizmusa szirén-dal, mely meddőségbe, örök falusiasságba csalogat, miközben a tüntetően történeti világ és a mál-ló felszín egymásba úszó látványa-lyal az ideiglenesség és formátlan-ság rémét élesztgeti. A romok fata morganáiban csak azt az épületrészt csodáljuk meg, amely a táj fantáziájából és emlékezetéből született. Azért olyan erőtlén az erdélyi tájképfestészet, behatárolt a tájköltészet, mert a sémákban gondolkodás, a szét-eső, vaskos vonalakban, szürreá-lisan és csalódottan lebegő tö-megekben való gyönyörködés el-fojtja a szellemi érzékelést, a tiszta önszemlélés kifinomult, be-lefeledkező hitelességét. Túlzott gyakorlatiasság. Menekülés a formátlan-ságtól oda, ahonnan már biztonságban szerethető a táj. Minden a vegetálásba húz.

Menekülés. Határvédelem. Az erdélyi tájhoz kényszer-kul-túrák tapadnak. Az erdélyi táj ke-lepcéjében a tájhoz vonzódás és a tájba égett kudarcélmény rakó-dik egymásra. Az erdélyi táj zárt katlan. Műveletlen és pusztító. Örök peremvidék. Igazi barbari-kum, amelyben a műveltség helyőrségi központokba sűrűsö-dik, és a külvilágtól elszigetelten

érzi jól magát. Karám. Mélyen történeti vagy közömbös az idő-vel szemben. Nem hisz abban, hogy a túléléshez figyelnie, érez-nie, tudatosan kellene életben tartania múltját, nem pedig an-nak ösztönletére hagyatkoznia, magát kiszolgáltatni neki. Az er-délyi tájból a múlt vagy váratla-nul, szeszélyesen tör föl, vagy egy lehetetlen szörny csontváza. Erdélyben a múlt ugyanúgy nyersanyag, ahogy a fa vagy az érc: annyi van belőle, hogy meg-munkálása nem igényel gondo-sabb finomságot.

A dombon lassú, békés pásztorok ballagnak juhaikkal és továbbmennek.

Fenyőtoboz hull és piros levél. Nyugtalan vagyok. A vágy elfogott.

Este ruhámat tisztogatom és előveszem a vándorbotot. (Pásztori tájak remetéje)

Árnyéktájak, tájaktok.

Megszabadulni a pásztori tá-jaktól. Támadás a táj ellen. Letép-ni a molyrágtá pelerint, útnak indulni igazából. Mint Dsida Je-nő versében. Nemcsak "gazba-fult utak" vannak. Az erdélyi táj magában rejt az útonlét és gyö-nyörködés szabadságát is. Utazó és gyönyörködő. Meztelen tájak erotikája. Se a széles, se a keskeny utakat nem torlaszolja el semmi. Az erdélyi utak, az alattuk hul-lámzó árnyékutak erejétől duz-zadva, részegítő távlatokkal nyíl-nak korok, vidékek, zárandokhe-lyek és gyarmatok felé. Az utazó érzéki és szellemi ingerek zápo-rában suhan kiteljesedő-elherva-dó hangulatok, egymás szom-szédságában élő kultúrák, ide-gen vallások között. Igazi vándo-rút. Erdélyt természeti nagysá-gán túl a múltja teszi széppé. Nem a felszín alatt derengő, ku-darcos, hanem a formákat átítató, elevenné pezsdítő történet.

Összevillanó toronysisakok, hűvös és friss ragyogás, érettség és teltség, tagolt gazdagság, az épületek izgatott, karcsú rajzai, dús árnyékok — amikor az erdélyi táj önmagában gyönyörködik, közvetlenül, egyszerűen.



Temesvár

GAAL GYÖRGY

A Jósika család kriptája a Házsongárdi temetőben

I. A kolozsvári Házsongárdi temető jobb oldali fő útját jobbról, nyugat felől eleinte a keskeny I. A parcella, majd a Lutheránus temető tágas családi sírkertjei szegélyezik. Az Isac család sírjain felül kezdődik a "Kertek" parcella-konglomerátum. Itt a XIX. század közepe tájáig gyümölcsöskertek voltak, s ezeket rendre, keskeny csíkkokként módos kolozsvári polgár- és arisztokrata családok vásárolták meg sírkertül. Volt itt Sombori-, Fekete-, Jósika-, Bethlen-, Maizner-, Schilling-, Karvázi-, Bánffy- és Mikó-kert. A módosabb családok díszes kriptát építtettek a kert végébe vagy éppen az elejére¹.

A kert-csíkoknak aztán az út fele kőoszlopos-vasrácsos kerítést és díszes kovácsoltvas kaput állítottak, a csíkokat egymástól keletnyugati irányban szögdeszdrótkerítés választotta el. E sírkertekben századunk közepéig aránylag kevés hant volt, de annál gazdagabb növényzet. A kerthatárokat sűrű bokorsor védte. Itt-ott feküdt egy-egy díszesebb sír. A család dönthette el, kinek hova juttat sírhelyet. A rokonságon kívül rendszerint a családnál szolgálatot vállaló házi-tanítók, nyelvmesterek, komornyikok részesültek ebben a kitüntetésben. Egyes kerteket már századunk elején apróbb részekre darabolva eladtak. 1961-ig azonban telekkönyvileg bejegyzett magántulajdont képeztek. Mikor államosították őket, csak a betemetett sírokat lehetett 20 évre megváltani. A fennmaradt területet egy évtized alatt sűrűn betemetették. S a legtöbb sírra a család az akkoriban divatba jött beton típusépfülményt csináltatott. 1981-ben aztán az újabb 20 évre már nem volt aki megváltsa a régi sírokat, vagy a család egyszerűen megelégedezett egy részükről. Ezek pár éven belül új, többnyire román előkelőségek nyughelyei lettek.

A Lutheránus temető feletti második díszes kapun lehetett bejutni a Jósika-kertbe. A kapu északi szárnyát tartó kőoszlop a hozzá tartozó kerítésrács szakasszal az 1990-es évek elején ledűlt, sokáig ott hanyódtak a kövek, rácsok. A kaputól széles sétány indul a kert nyugati határát képező hátsó deszkakerítés irányába. A sétány végére, a kerítés elé húzták fel az egykor csillogóan fehér színű, nem túl díszes, de máig is impozáns Jósika-kriptát. A sétány jobb oldalára eredetileg egy sornyi sírhelyet terveztek, a bal oldalra a bokrok és fák közé alig néhány sírt nyitottak 1960-ig.²

II. A nagybranyicskai báró Jósika család Erdély egyik legnevezetesebb nemzetségének számított³. A XVI. század végétől játszott szerepet a történelemben: Jósika István, az előnév szerző, Erdély kancellárja lesz, de Báthory Zsigmond hatalmát feltéve lefejezteti 1598-ban. Az ő I. Gábor unokájának a két fia, II.

Gábor királyi táblai ülnök és ennek István testvére három fiúgyermekével együtt kap báróságot 1698. április 12-én. Ettől fogva a család két fő ágon él tovább: Gábor leszármazottai képezik a branyicskú ágat, az Istvánéi a szurdukít. A XIX. század elején a branyicskú vonulatot II. Gábor ükunokája, Jósika János főkormánybiztos elnök, míg a szurdukít II. István ükunokája, I. Miklós (+1824), a neves könyvgyűjtő képviseli. Az utóbbinak gróf Lázár Eleonórával kötött házasságából születik 1794-ben az író Jósika Miklós.

A kolozsvári Jósika-sírkertben találkozik a család két ága. A sírkert a branyicskaiaké volt. Ezeknek a hírnevét, rangját báró Jósika János (1778—1843) emelte igazán magasra. Az apja, Antal, még csak a főkormánybizéki titkárságig vitte, ő viszont 1822 és 1834 között főkormánybizéki elnök volt. Az udvar kegye a császári és királyi kamarási, valóságos belső titkos tanácsosi (v.b. t. t.) címeikkel, a Szent István-rend kis- és a Lipót-rend nagykeresztjével is elhalmozta. Feleségét, gróf Csáky Rozáliát (1782—1850) pedig a császári és királyi csillagkereszt és palotahölgyi méltóságokkal tüntették ki.

Császári és királyi kamarás vagy aranykulcsos az a nemes lehetett, aki nyolc apai és nyolc anyai öse nemesi származását bizonyította, 24. évet betöltötte, s megfelelő vagyonnal rendelkezett. Az aranykulcsos jelvény feljogosította viselőjét az udvari rendezvényeken való részvételre. E kitüntetés női megfelelője volt a csillagkeresztes női rend tagsága. Élén a legidősebb osztrák főhercegnő állott. Tagjai csak olyan férjes katolikus arisztokrata hölgyek lehettek, akik nyolc-nyolc öst bizonyítottak, s férjük is kamarás volt. A jelvényük kétféjű sást és keresztet tartalmazott. A titkos tanácsosi méltóságot az uralkodó osztotta, eleinte csak a minisztereknek, később a magas állami szolgálatot betöltő előkelő származásúaknak. Jósika János és Csáky Rozália leszármazottai közül sokan viselték e magas címeket, sőt ezeknél magasabbat is kaptak. A Jósika család volt a legaulikusabb, vagyis a bécsi udvarhoz leghűségesebb és a katolikus egyházhoz leginkább támogató erdélyi főúri család.

Jósika Jánoséknak öt gyermeke született: Sámuel (1805—1860); Lajos (1807—1891); Jozefina (1810—1836) — Petricevich Horváth Jánosné; Antónia (1813—1879) — báró Bornemisza Jánosné; János (1817—1885). A házsongárdi sírkert közülük Lajos nevéhez fűződik. Ő örökölte apjától a főtéri Jósika-palotát, melynek homlokzatát 1828-ban apja kétemeletesre bővítette, s a Jósika-címerrel ékesítette. Ő 1864—65-ben az udvari szárnyat is megemeltette egy szinttel. Hol itt, hol szamosfalvi udvar-

házában lakott. Bizonyára az ötlet lehetett, hogy a családnak Kolozsvárt kell nyughelyet építeni. A gondolat alighanem 1843 táján fogant meg benne. Ez év május 16-án halt meg édesapja, november 11-én felesége. Mindkettőjüket a piarista templom sírboltjába helyezték nyugalomra. Talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy az 1840-es években vásárolta Jósika Lajos a sírkertet. A legrégebbi itteni sír 1859-ből származik, a Kendeffy Farkas⁴, akinek csak az unokája kapcsolódik majd ehhez a Jósikához. Jósika Lajos Hottner Ferdinánddal több kriptatervet is készített 1861—1868 között. Kettőt közöl is B. Nagy Margit⁵. Egyik sem hasonlít a felépített, kevésbé díszes kriptához. A ma látható kriptá 1883 táján készül el. A főúr második feleségének 1884 januárjában bekövetkezett halálakor utalnak rá a nekrológok, hogy ő lesz a kriptá első lakója. Jósika Lajos azonban a hatalmas méretű sírboltba összegyűjti a hozzá és nejehez egykor közelállókát: öt régebbi halottat helyeztet át ide. Alighanem a kriptához vezető sétány jobb oldalán levő keresztben végződő, az "Aranyoslónai kriptából" / áthelyezett / Jósika család tagjainak / porai. / R. I. P." feliratú kő alá is ő hozatta át a koporsókat.

A kriptá, melynek tervezőjét nem ismerjük, tulajdonképpen egy kápolna. Homlokzata 9 m hosszú, három tengelyre oszlik. Félköríves záródású, kétszárnyú fémlemezes kapuja 1,30 m széles. Fölötte kőpárkány a címer részére. Ném tudjuk, hogy volt-e rajta valaha családi címer. A kaputól jobbra és balra két kettős osztatú, félköríves záródású, egyenként 0,80 m széles ablak. Ezek kellő világítást biztosítanak a belső térnek. A 8 m hosszúságú oldalfalakon nincs ablak, a hátsó falból közül kiugrik egy 3 m-es lépcsőházzal. Belépve egy templomban érezzük magunkat. Az ajtóval szemben fából kialakított oltárész, ma hiányoznak róla a kezgyszerek. Előtte a padlózatot díszes vasrács-táblák, melyek a kriptá szellőztetésére, megvilágítására, felemelve a koporsó leeresztésére szolgálnak. Az oltárszekrény oldalán faajtón kis lépcsőházba jutunk, mely egy fordulóval levezet a tulajdonképpeni kriptához. Ott egy széles folyosón találja magát az ember, ahonnan jobbra és balra nyílnak a koporsófiókok: északra és délre is három szinten öt-öt fiókot alakítottak ki, összesen 30 koporsóhelyet, melyekből 29-et már betemettek. E kriptarész padlózata meglepően száraz, a még betemetetlen fiókban sem mutatkozik nedvesség. Maga a felső épület igen elhanyagolt. Pléh-fedelet több helyt beázott, hiányzik a csatornája, hull a falakról a vakolat.

A fiókszáró terméskő lapok még az eredetiek, többségük felirata jól

olvasható. E kriptában még nem került sor átrendezésre, a koporsók összerakására.⁶ Az 1950-es évek végén itt is jártak kriptarablók: ügyködésük nyoma a déli oldal alsó sorának két zárókövén látszik, ezeket feltörték, s a koporsókat is felfeszítették. A legtöbb zárókövön a feliratot a R. I. P. (Requiescat in pace! = Nyugodjék békében!) rövidítés zárja. A kriptá katolikus jellegű.

III. A kriptá sírfeliratai a déli oldalon keletről kezdve:

(*Felső sor:*) 1. bethleni / Gróf Bethlen Józsefné / hallerkői / Gróf Haller Borbára / sz. 1800 megh. 1883 / R. I. P.; 2. branyicskai / Báró Jósika Sámuel / cs. k. kamarás, v. b. t. t. / Szent István rend vitéze / Erdély utolsó kancellárja / sz. 1805 megh. 1860; 3. branyicskai Báró Jósika János / cs. k. kamarás, altábornagy / a 2. huszárezred 2. tulajdonosa / több jeles rend vitéze / sz. 1817 megh. 1885. április 15-én / R. I. P.; 4. branyicskai / Báró Jósika Gábor / cs. és kir. kamarás / az erdélyi róm. kat. státus elnöke stb. / született 1854. febr. 13 + 1930. dec 23; 5. branyicskai Báró Jósika Gáborné / Gróf Waldeck Valéria / 1858-1888; (*Középső sor:*) 6. Báró Bornemisza Mária / 1873-1888; 7. Báró Jósika Lajosné / bethleni / Gróf Bethlen Adele / csillag keresztet hölgy / született 1825 január 28-án / meghalt 1884 január 28-án / R. I. P.; 8. Branyicskai Báró Jósika Lajos / cs. és k. kamarás v. b. t. tanácsos / Szt. István rend vitéze / Nemes Torda-Doboka, Kolozs megyék / főispánja, m. erdélyi kormányzók / tanácsosa / az erd. Róm. Kath. Status / választmány elnöke / 1807 III 12 — 1891 XI 9; 9. Branyicskai Báró Jósika Lajosné / született / hallerkői Gróf Haller Franciska / született 1820 November 13 / Istenben boldogult 1843 November 11 / Legyen meg a te szent akaratod / mikép mennyekben úgy a földön is; 10. branyicskai / Báró Jósika Lajos / született 1853 április 4 / meghalt 1930 május 12 / R. I. P.; (*Alsó sor:*) 11. + / branyicskai / Báró Jósika Sámuel / cs. és kir. kamarás, v. b. t. tanácsos / az aranygyapjas rend lovagja, volt magyar miniszter / a magyar főrendiház volt elnöke / az erd. róm. kath. státus világi elnöke — / A magyar párt elnöke / a román szenátus tagja stb. / sz. 1848. aug. 23. — + 1923. jún. 3.; 12. branyicskai / báró Jósika Sámuelné / született branyicskai báró Jósika Irene / Erzsébet királyné udvarhölgye / született 1853. febr. 5. — + 1941. január 30. / Áldás emlékére; 13. Branyicskai báró Jósika Leó / sz. 1827. máj. 4-én / megh. 1887. júl. 5-én / R. I. P.; 14. Branyicskai Báró Jósika Leóné / malomvizi Kendeffy Krisztina / sz. 1828. máj. 4. / megh. 1875. jún. 16. / R. I. P.; 15. malomvizi Kendeffy Farkasné / szül. köröstarcsi Weér Rosalia / megh. 1880. feb-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

ruár 6-án / R. I. P.

Az északi oldal feliratai nyugatról kezdve:

(Felső sor:) 16. nagykászoni és impérfalvi / báró Bornemisza Gábor / 1917-1918; 17. kászoni / Báró Bornemisza Tivadarné / branyicskai / Báró Jósika Rosalie / szül. 1851. dec. 21. meghalt 1938. febr. 24. / + / R. I. P.; 18. Nagy-kászoni / Báró Bornemisza Tivadar / cs. és k. kamarás. a. h. h. kapitány / szül. 1843 — megh. 1902 / + / R. I. P.; 19. + / kászoni / Báró Bornemisza János / szül. 4. Április 1807 / meghalt 1. Január 1894; 20. kászoni / Báró Bornemisza Lipót / sz. 1811 — + 1891. ápr. 13. / Béke porainak!; (Középső sor:) 21. bethleni / Gróf Bethlen Emil / szül. 1838. Április 8. / + 1914. Marcius 13.; 22. Bethleni Gróf Bethlen György / 1888. IX. 23 — 1968. IX. 13. / cs. és kir. kamarás, m. kir. titk. tan., áll. tud. dr. / okl. gazda, tart. hadgy., több hadi kit. tulajd., / Erdélyi Ref. Egyházker., Kolozsvári Ref. Kollegium / főgondnoka, Rom. Magy. Párt elnöke, orsz. képviselő, / Erdélyi Gazdasági Egylet elnöke; 23. + / bethleni / Gróf Bethlen Anna / szül. 1863. febr. 9. + 1924. juli. 19.; 24. Bethleni Gróf Bethlen Józsefné / Sissányi Erzsébet / született 1827. április 26. / + 1898. november 2-án. / Áldás volt élete. / Erő s vigasz emléked.; 25. bethleni / Gróf Bethlen József / szül. 1824. január hó 11-én / megh. 1896. június hó 30-án; (Alsó sor:) 26. ifjú hadadi báró / Wesselényi István / 1918—1938; 27. bethleni / gróf Bethlen Györgyné / szül. branyicskai báró Jósika Paula / 1889. dec. 21. — 1962. márc. 8. / Szt. Pál Kor. I. 13. 1-13; 28. (üres); 29. losonci / báró Bánffy József / 1906—1983; 30. + / zejfkalvi / báró Zeyk Józsefné / branyicskai / báró Jósika Erzsébet / szül. 1864. VI. 27. — megh. 1935. I. 4. / R. I. P.

IV. A kriptá díszhelyén, a déli oldal középső sorának a közepén nyugszik Jósika Lajos (1807—1891), az építető [8⁷]. Neve fél századon át fogalomszámba ment Kolozsvárt, sőt Erdélyben is. A kolozsvári piarista líceumban tanult, a marosvásárhelyi királyi táblán gyakornokoskodott 1827-ben,

majd a főkormányshéknél lett írnok Kolozsvárt. 1834-ben királyi hivatalos meghívottként, ahogy akkor nevezték, regalistaként az erdélyi országgyűlés tagja, egy évvel később Torda megye főispánja. 1838-ban hosszabb külföldi utat tett, eljutott Spanyolországba is. Visszatérte után főkormányshéki tanácsos, majd ismét tordai főispán. 1846—1848-ban ő az erdélyi országgyűlésen a konzervatívok vezére. Az 1848-as forradalom kitörésekor még együttműködik az ellenzékkel, de májusban visszavonul a politikától. Csak 1858—1860-ban kap újra szerepet: az erdélyi úrbéri főtörvényszék elnöke. 1861-től ismét kormányshéki tanácsos, 1862-ben lemond, 1864-től 1867-ig Kolozs vármegye főispánja, azután pedig a főrendiház örökös tagjaként politizál. Életének e politikai vonulatával párhuzamosan fut a viszonylagos népszerűséget biztosító sportemberi pályája. Már 14 éves korától az Itáliából hozott vívómester, Biasini Kajetán legtehetségesebb tanítványa. Bécsben a magyar gárda vívómesterétől, Protótól vesz leckéket, majd Párizs, London és Berlin vívóiskolaiban tökéletesíti magát, elsajátítja kora valamennyi műfogását. Még 80 éves korában is naponta vív, fiatalokkal is szívesen megmérkőzik. 1883-ban a KAC (Kolozsvári Athletikai Club) egyik alapítója, elnökéül választják, ő hozza létre a klub becsületbírósgát. Lelkes kiránduló és távgyalogló volt. Még 80-as éveiben is naponta gyalog tette meg szamosfalvi udvarházától kolozsvári lakásáig a 6-7 km-es utat. Nem csak olvasta a kül- és belföldi lapokat, hanem néha cikkeket is írt. Rendszeresen jótékonykodott: halála idején harminc "házi szegényt" támogatott havi 1-1 forintot osztva ki közöttük. Legemlékezetesebb szereplése az 1887-es kolozsvári királylátogatáskor volt. Az erdélyi nemesség tisztelő lovasbandériumot szervezett, mely az uralkodói szálláshely, a főtéri Bánffy-palota elé sorakozott fel. Parancsnoka Jósika Lajos lett. A király megállította kocsiját, hogy személyre vegye a díszfelvonulást, majd leszállt kocsijáról, Jósikához lépett, s kezét

nyújtott a lóháton ülőnek. Ez akkoriban hihetetlen kegynek és elismerésnek számított⁸. Az udvari hivatalos megbecsülés jele 1890 elején érkezett: a sok cím mellé az aranygyapjas rendet is megkapta Jósika. Ez az osztrák uralkodó által adományozható legmagasabb kitüntetés volt. (Érthetetlen, hogy pont e cím hiányzik a sírfeliratról!) Az Erdélyi Római Katolikus Státusnak világi, majd 1889-től tiszteletbeli elnökéül választották.

Jósika Lajos gyászjelentése⁹ szerint rövid betegség után tüdőszélhűdésben halt meg. Lakásáról temették a kriptába. A szertartást Bíró Béla kanonokplébános kilenc káplánnal végezte. Az engesztelő szentmisét a piaristák templomában tartották.

Az építetöt mikor eltemették, jobb és bal oldalán már két neje nyugodott. Első felesége, született hallerkői gróf Haller Franciska (1820—1843) a kriptá legrégibb halottja [9]. Elhunytát a kolozsvári Múlt és Jelen című napilap 1843. november 14-i száma első oldalán e sorokkal jelenti be: "Egy szép lélek hagyá ide tegnap földi lakhelyét: egy minden női érezyekkel ékes asszony, maga nemének díszé, férjének és házának öröme, boldogítója a múlandóság nagy adóját megfizette. — Hallerkői gróf Haller Franciska csillagkeresztes dáma, branyicskai b. Jósika Lajos cs. k. kamarás és erd. kormányshéki tanácsos hitvese a könnyörületlen halál ez új ádozatja! — Hét héttel ezelőtt egy fiúnak életet adott, s gyógyíthatatlanná vált gyermekágyi láz tegnap ú. m. november 11-k délutáni öt órakor elragadá élete virágzó korában csak 25-d évében a csecsemőtől és 14 hónapos leány testvérétől az édesanyját, mielőtt nevét gügyögni tudná, férjét három rövid esztendő bételese előtt megfosztá a hív és szerető feleségtől, és a félévvel ezelőtt nagy csapással illetet úri ház keserűségét ily érzékeny s szíveket vérző veszteséssel tetézte. — Áldott légyen emlékezete!" A félévvel korábbi csapás a Jósika János május 16-i halálára való utalás. Mindkettőjüket a piarista templom kriptájába temették, s ott tartják az engesztelő gyászmisét is. Mind e

cikk, mind a gyászjelentés 25 évesnek mondja a hölgyet, a sírfelirat szerint fiatalabb volt. A házasság időtartama tényleg három évre terjedt, 1841-ben volt az esküvőjük. A gyászjelentésnek van német változata is. A család majd minden tagjának halálát németül is tudatták tekintettel a bécsi kapcsolatokra. A kriptá elkészültekor Jósika Lajos első felesége koporsóját ide helyeztette át.

Második házasságát 1847-ben kötötte Bethlen Adele-lel (1825—1884), akit elsőként temettek az éppen elkészült kriptába [7]. Az 59 éves hölgyet a főtéri Jósika-palota egyik termében ravatalozták fel díszes érckoporsóba zárva. A szertartást maga Lönhart Ferenc erdélyi püspök végezte 20 fős segédlettel, a Hilaria dalegylet énekelt. Kivonult a teljes erdélyi arisztokrácia, a megye és a város tisztikara, az egyetem és a főtanodák tanszemélyzete, ifjúsága. A menet eleje már a temetőben járt, midőn még jöttek ki a gyászolók a palota kapuján. "A menet lassan haladt föl a temető felső részébe, a teres síkon egymagára álló családi sírbolthoz, melynek a nemes keblű nő első lakója lesz" — írja a Magyar Polgár 1884. január 31-i száma.

Jósikáné Bethlen Adele grófnő a népes bethleni Bethlen család Bethlen János-féle ágából származott¹⁰, katolikusok voltak. Rajta keresztül több Bethlen is ide került. A grófnő ide hozatta édesanyját, Bethlen Józsefné Haller Borbára (1800—1883) koporsóját [1]. A csillagkeresztes hölgyet 1883. április 18-án, élete 83. évében Budapesten ragadta el a halál, s a gyászjelentés szerint Nagyeremiben helyezték először nyugalomra¹¹.

Utóbb a rokonság kapcsán ide került Adele grófnő egy bátyja és egy öccse is. Bethlen József (1824—1896) és felesége, törökbencei Sissányi Erzsébet (1827—1898) életpályája nem illeszkedik ez aulikus környezethez. Bethlen József [25] Bécsben végzett műszaki katonai akadémiát, majd részt vett a szabadságharcban, Damjanich mellett a kapitányságig vitte. Ezért a bukás után közlegényként besorozták az osztrák hadseregbe, ahonnan 1854-



ben szabadult. Megnősült, gazdálkodott. 1861-ben Versec képviselőjévé, 1867-ben Torontál megye alispánjává választották. Erről a tisztségéről 1872-ben le kellett mondania, mert minden vagyonát elvesztette. Temesváron lett kataszteri igazgató, utóbb királyi jószágigazgatóként ment nyugdíjba. Királyi tanácsosi címmel is kitüntették. Budapesten halt meg, július 2-án a Kerepesi temető halottasházánál tartottak gyászszertartást, 4-én délután helyezték koporsóját a kolozsvári kriptába. Bethlen Józsefet Kolozsvárt alig ismerték, temetése szinte titokban történt, s így elmaradt az egykori 48-as honvédeknek kijáró tiszteletadás. Felesége halála azonban már nagyobb hírveréssel járt.

Sissányi Erzsébet [24] ugyanis először gróf Leiningen-Westerburg Károly aradi vértanúnak volt a felesége. E házasságból két gyermeke született. 1854. november 19-én ment férjhez Bethlen Józsefhez, akit négy gyermekkel (István, Béla, Miklós, Anna) ajándékozott meg. Budapesten bekövetkezett, szíve-légtelenség okozta halálát a családon kívül a Kolozsvári Országos Történelmi Ereklye-Múzeum is gyászjelentésben tudatta. A november 5-i temetésre a 48-as honvédek testületileg kivonultak. A kriptabeli ravatalnál Gratz Mór lutheránus lelkész imádkozott és mondott "hazafias beszédet". Valamennyi újság megemlékezett a temetésről.

Bethlen József és felesége legkisebb gyermeke, Bethlen Anna (1863–1924) vénkisasszony maradt, a halottas kápolnából temették e kriptába [23] katolikus szertartás szerint.

Bethlen József és Jósikáné Bethlen Adele legfiatalabb testvére, Bethlen Emil (1838–1914) is itt nyugszik [21]. Salzburgban a "Jézus Szentsír Azyumban" hosszas szenvedés után hunyt el, katolikus szertartás szerint március 19-én helyezték e kriptába.

A Bethlenek, akárcsak a Bornemiszaék egy-egy egész koporsó-fióksínt foglalnak el a kriptában.

Jósika Lajosnak két testvére és egyik sógora is a kriptába került. Bátyja, Jósika Sámuel (1805–1860), az utolsó erdélyi kancellár volt a család leghíresebb alakja [2]. 1805. július 7-én született Kolozsvárt, az itteni katolikus líceumban tanult, majd 1823-tól a királyi kormány-széknél, 1824-től a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblánál gyakornokoskodott, s itt letette a jogi vizsgákat. 1825-ben a bécsi udvari kancellárián lett fogalmazó, 1827-ben titkár. 1829-ben Torda megye főispáni helytartójául nevezik ki, 1831-ben újra Bécsbe kerül a kancellária tanácsosaként. 1834-ben az erdélyi országgyűlés regalista tagja, s feltűnik éles eszével, szónoki tehetségével. Az 1837-es szebeni országgyűlésen már a konzervatívok vezére lesz. A büntetőtörvénykönyvet kidolgozó bizottság tagjául választják. 1841-ben az országgyűlés öt jelöli a főkormányzói (gu-

bernátori) tisztségre, majd 1844-ben a bécsi erdélyi udvari kancellári tisztségre. Az uralkodó ez utóbbira kinevezi, s 1848. április 10-ig tölti be e magas állást. Akkor a forradalom kitörésének hatására lemond. Bécsben él, a Bach-korszak kegyetlenkedései ellen szavát hallatja. 1859-ben az udvar felajánlja neki a birodalmi belügyminiszeri tárcát, de ő nem fogadja el. Az erdélyi magyarság tőle várta az önkényuralomból kivezető politika kezdeményezését. Erre utal a Kolozsvári Közlöny 1860. április 1-i számának élén közölt gyászír bevezetése: "E sorok egy országos csapás gyászírát viszik szét a hazába, mely ezeket döbbsent meg, és sokak szívében ingatja meg a jövő iránti reményt. Azon szellem világa, melyre mint Izrael szeme a pusztai utazás alatt az őt vezető tűzszölpökre, úgy volt függesztve a

csos, val. bel. tit. tanácsos és altábornagy, több jeles rendek nagykeresztése és vitéze és a 12-dik cs. kir. vértés ezred tulajdonosa maga, s neje néhai branyicskai báró Jósika Josefa csillagkeresztes hölgytől született gyermekei: Gróf Horváth-Toldy Lajos cs. kir. aranykulcsos s kapitány és Róza nevükben, végre kászoni Báró Bornemisza János cs. kir. aranykulcsos, maga s neje, branyicskai Báró Jósika Antónia, csillagkeresztes hölgy és ettől született gyermekei: Ferdinanda, Rozália, Johanna és Antónia nevükben mély búba merült szívvel jelentik forrón szeretett és tisztelt, felejtethetetlen testvérbátyjuknak, illetőleg sógoruknak és nagybátyjuknak: nagyméltóságú branyicskai BÁRÓ JÓSIKA SÁMUEL úrnak, ő cs. kir. apostoli Felsője aranykulcsosának, s val. bel. titkos tanácsosának, Szent István apost. király



A Jósika-kripta 1981-ben, Moravék László felvétele

közelebbi idők kételyei s borúi közt az ország tekintete, kialudt. *Branyicskai báró Jósika Sámuel*, Erdély volt kancellárja e hónap 28-án déli 12 órakor megszűnt élni."

A család gyászjelentését is, mint kordokumentumot ide iktatjuk: "Branyicskai báró JÓSIKA LAJOS, Szent István apostoli király jeles rendének vitéze, cs. kir. aranykulcsos és az erdélyi cs. kir. úrbéri főtörvényszék elnöke maga s neje, Gróf Bethlen Etelka csillagkeresztes hölgy, és gyermekei: Josefa, Sámuel, Rozália, Lajos és Gábor nevében, — branyicskai Báró Jósika János, cs. kir. aranykulcsos és tábornok, több jeles rendek vitéze, — úgyszint: széplaki Gróf Horváth-Toldy János, cs. kir. aranykul-

jeles rende vitézének és Erdélyország egykori udvari kancellárának f. hó 28-án rövid súlyos betegség következtében, a Fejedelem és két testvérhaza javára szentelt érdemű élete 55-ik évében, Bécsben a halotti szentségek ájtatos fölvétele után, bélszélhűdésben történt gyászszos kimúltát. / A boldogultnak hült tetemei Bécsben a Szent Mihálytól címzett udvari egyházban f. hó. 31-én délután 2 órakor beszenteltetvén, Erdélyországban Mikesen a családi sírboltban fognak örök nyugalomra tétetni. / Az engesztelő sz. miseáldozatok a nevezett szentegyházban f. év április 21-én tíz órakor, valamint szinte a családi jószágok egyházaiban fognak tartatni. Bécs, Martius 28-án

1860."

A bécsi szertartást Lonovics József érsek celebrálta fényes segédlettel. Számos miniszter, tábornok, diplomata jelent meg, s a bécsi magyar arisztokrácia is kivonult. A lovas gyászmenet április 3-án délben ért Kolozsvárra. A Jósika család tagjai Monostor határában fogadták a koporsót. Itt fejlődött ki a gyászszölp. Elöl a katonazenekar menetelt, aztán a katolikus líceum ifjúsága követte, majd a katolikus és protestáns papság következett. A feleki hegy aljáig kétezer főre duzadt a menet. A Tordatúr melletti Mikesre csak a szűkebb család kísérté el a koporsót. Jósika Lajos az ottani kriptából hozatta át a hamvakat közel negyedszázad elteltével e sírboltba.

A legkisebb testvér, Jósika János (1817–1885) a második ide temetett személy volt [3]. Az ország egyik igen magas rangú katonatisztjeként régi állomáshelyén, Lembergben élt. Ott "hosszas szenvedés után agygyulladás következtében" hunyt el — mint írja a gyászjelentés. Katonai tiszteletadással búcsúztatták. Ércokorsója április 19-én este ért Kolozsvárra. Itt a Főter 9. szám alatti Jósika-palota emeleti termében ravatalozták fel. A gyászszertartást Lönhart Ferenc püspök végezte illő segédlettel. Nyolcvanas gyászokcsin vitték a koporsót a családi kriptához. Ő érette is az engesztelő misét a piaristák templomában tartották¹².

A két leánytestvér egyike sem került ide, mindketten még e kriptá felépülte előtt haltak meg. Az 1813-ban született Jósika Antónia csillagkeresztes hölgyet 1879. március 7-én Bécsben érte a halál. Férje, Bornemisza János (1807–1894) viszont itt lelt nyugalmat [19]. Császári és királyi udvari kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, a Lipót-rend középkeresztes vitéze volt. 1833-ban nősült, házasságukból öt leány született. Kolozsvárt halt meg, január 3-án katolikus szertartás szerint temették. Akkor már itt nyugodott legkisebb öccse, Bornemisza Lipót (1811–1891) is [20]. A kettejük közötti testvér, Bornemisza Ignác (1809–1877) egykori Kolozs megyei alispán jóval korábban Bécsben halt meg. De ennek fia, Tivadar mint Jósika Lajos leányának, Rozáliának a férje, szintén ide tér nyugodni.

V. A három Jósika-fiú közül tehát csak a kriptáépítető Lajos nősült meg, méghozzá két ízben. Így lett ő a branyicskai ág folytatója. Első, Haller Franciskával kötött házasságából két gyermek született: Jozefina (1842) és János (1843). Az utóbbi korán meghalt. Jozefina nem ment férjhez, 1910. december 26-án hunyt el Kolozsvárt, a piaristák temploma alatti sírboltba — talán éppen édesanyja koporsóhelyére — temették.

A második, Bethlen Adele-lel kötött frigyból ötön születtek. Valamennyien e kriptában kaptak nyughelyet.

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

Az első fiú, a család tekintélyének továbbvivője ismét Sámuel (1848—1923) lett [11]. Szabad-ságharcos időkben született, amikor a család Ausztria távoli vidékein keresett biztonságot. Így szülővárosa Salzburg. Nagyszébenben, Franciaországban és Angliában tanult, a pozsonyi és a kolozsvári jogakadémián szerezte szaktudását. Az 1860-as évek végén kezdett el gazdálkodni Hunyad megyei birtokán, 1872-ben Kolozs megye tiszteletbeli főjegyzőjéül választották. Rendre bekapcsolódott a gazdasági mozgalmakba, az egyházi életbe. 1879-ben az Erdélyi Gazdasági Egylet másodelnökéül választották. 1885-től már Kolozsvár és Kolozs megye főispánja, 1888-ban lemond. Ugyancsak 1885-től az Erdélyi Római Katolikus Státus alelnöke. 1885-ben megkapja a császári és királyi udvari kamarási címet és a Lipót-rend lovagja lesz. 1891-ben a kolozsi kerület országgyűlési képviselőjévé választja kormánypárti programmal. 1893-tól belügyminisztériumi államtitkár. A Bánffy-kormányban 1895. január 19-től a király személye körüli miniszter tisztségét tölti be. Még az év decemberében valóságos belső titkos tanácsosi címet kap. Apja halála után rászállt a főrendiházi tagság. 1910-től a ház alelnöke, majd 1912-től elnöke. Ugyancsak apjától veszi át 1889 szeptemberében a katolikus státus elnökségét. Erről 1907-ben lemond, de 1912-ben újraválasztják. Összesen 30 évig áll a státus élén. Az 1910-es években részesül a legnagyobb uralkodói kitüntetésben: a család második tagja, akit az aranygyapjas rend lovagjává ütnek. A világháború végén Erdélyben marad. Negyvenézer holdas uradalmából a földreform után alig 400 hold szántója marad meg. Az erdélyi magyar politikai szervezkedések élére áll. Az 1921-ben megalakult Magyar Szövetség, majd az 1922 novemberében létrejövő Országos Magyar Párt első elnökéül választják. 1922-től a román szenátus tagja, az Interparlamentáris Unióba is beválasztják¹³. Az ő révén találkozunk a branyicskai és a szurduki Jósika-ág. Ugyanis 1876. november 9-én apja ötödunokatestvérének, az ifjú Jósika Miklósnak az unokáját, Jósika Irene-t veszi feleségül. Ők hozták haza a születési centenáriumkor Jósika Miklós (1794—1865) és második felesége, báró Podmaniczky Júlia (1813—1893) hamvait Drezdából¹⁴. Sok találgatásra adott okot, hogy miért nem helyezték 1894 áprilisában a hamvakat a kriptába. A legvalószínűbb oknak az tűnik, hogy így a főúthoz közel méltó síremléket tudtak nekik állíttatni.

Jósika Sámuel vesebajban szenvedett, mikor állapotja romlott, felvitték Budapestre a Liget szanatóriumba. Ott nem tudtak segíteni rajta, egyre hazavágyott. Kolozsvári kezelőorvosa, dr. Filep Gyula ment utána a fővárosba, s a magyar kormánytól rendelkezésére bocsátott szalonkocsiban hozták Kolozs-

vára a már eszméletlen főurat. Június 2-án ért haza, s 3-án meg is halt Unió utcai házában. A Reduton innen két ház volt az övé. Halálát a családon kívül az Országos Magyar Párt, az Erdélyi Római Katolikus Státus valamint a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. is külön gyászjelentésben tudatta. A piarista templomból temették. A szertartást Hirschler József prelátus-plébános végezte, a státus részéről Matskásy Pál alelnök, az Országos Magyar Párt nevében Grandpierre Emil mondott beszédet. A román kormányt Petelea tábornok képviselte. Ott volt mindenki, aki számított Kolozsváron. Az Egyetem utca megtelt. Négylovas gyászkocsi vitte a tölgfakoporsót a házsongárdi kriptába.

Jósika Sámuelné Jósika Irene 18 évi özvegység után 1941 elején követte férjét a családi sírboltba [12]. A Keleti Újság február 1-i számában Kelemen Lajos búcsúztatta. Mint írja, a kis Irén gyermekként még meglátogathatta fró nagypapját Brüsszelben. Férjének hűséges társa lett, mindig mellette volt Pesten és Bécsben is. Érdeklődött a magyar irodalom iránt. Szurdukon nagypapja ereklyéiből valóságos múzeumot rendezett be, majd nagypapja irodalmi fellépésének századik évfordulóján, 1926-ban saját költségén újra kiadta az *Abafit*. Több száz darabos családi gyászjelentés-gyűjteményét az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek adományozta, utóbb itt helyezte letétbe ötvenezer tételes családi levéltárát is. Az Unió utca 19. számú háztól temetik. Vásárhelyi János református püspök beszédének fő motívuma, hogy hitét — e katolikus környezetben is — a nagyasszony rendületlenül megtartotta. Jósika Sámuelének nem volt gyermeke.

Jósika Sámuelné a családi kriptába temettette illetve hozatta felmenői koporsóját. Édesapja, Jósika Leó (1827—1887) a regényíró Miklós harmadik fia volt [13]. Az akkor még Bel-Monostor utcai házban halt meg szívszélhűdésben. Innen temette Eltes Károly apátplébános fényes segédlettel. A koporsót hatlovas gyászkocsi szállította a családi kriptáig. Kendeffy Krisztina (1828—1875) 1848 augusztusában lett Jósika Leó felesége, három gyermekükből csak Irén érte meg a felnőtt kort. Jósika Leóné Karlsbadban halt meg, nem tudjuk, először hova temették, most férje mellett a kriptában nyugszik [14]. Nemcsak az ő, hanem a nagymama, Kendeffy Farkasné Weér Rozália (+1880) hamvai is utólag kerültek a kriptába [15]. Kendeffy Farkas (+1859) a kriptához vezető sétány jobb oldalán pihen, a már említett kő alatt. Jósika Leóné és Kendeffy Farkasné zárókövet összetörték a sírablók, felirataikat alig lehet kiolvasni, kiigésműteni.

Jósika Lajos és Bethlen Adele második gyermeke, Rosalie (1851—1938) ritka szépség volt. 1871-ben lett báró Bornemisza Tivadar felesége. Felvették a csillagkeresztes hölgyek sorába. Buda-

pesten halt meg, február 28-án temették a házsongárdi kriptába [17]. Férje jócskán megelőzte őt. Bornemisza Tivadar (1843—1902) a kriptában nyugvó, már bemutatott Bornemisza János és Lipót testvérének, Ignácnak¹⁵ a harmadik gyermeke. November 20-án Marosillyén tüdőszélhűdés következtében halt meg. 23-án a halottas kápolnából temették az egykori honvéd huszárkapitányt e sírboltba [18]. Házasságukból öt gyermek (Mária, Gyula 1873—1925, Lipót 1876—1940, János 1878—, Adél) született. Közülük a fiatalon elhunyt Bornemisza Mária (1873—1888) itt nyugszik [6]. A gyászjelentés szerint november 20-án szívszélhűdés okozta halálát. Van a kriptában egy csecsemőként elhalálozott Bornemisza Gábor (1917—1918) is [16]. Nem találtunk rá vonatkozó adatot, Tivadarnak valamelyik fiától született unokája lehetett.

A harmadik gyermek, ifj. Jósika Lajos (1853—1930) szintén előkelő nevelést kapott, Párizsban is járt iskolába. Mint a harctól távol maradó, "szelídlelkű" férfiú nem vállalt közszereplést. Visszahúzódott a család neki juttatott ősi branyicskai birtokára, s ott gazdálkodott. Teleit Kolozsvárt töltötte. Mikor tüdőgyulladásban megbetegedett, Mailáth Gusztáv Károly püspök adta fel neki az utolsó kenetet. A gyászjelentés szerint "a köztemetőben levő családi kriptá kápolnájából" helyezték a családi sírboltba. A szertartást Hirschler József apátplébános végezte népes segédlettel [10]. Jósika Lajos 1886. október 26-án vette feleségül gróf Esterházy Ágnes (1853—1934), akitől négy gyermeke született. Ma már nehéz megállapítani, hogy a feleséget miért nem a kriptába temették, hanem eléje: kapujától jobbra a földbe. Keresztben végződő, a kriptá falára erősített márványtábláján e felirat olvasható: "branyicskai / Báró Jósika Lajosné / sz. Gróf Esterházy Ágnes / 1863. júli. 27 — 1934. júli. 27." Születése napján halt meg a kolozsvári Charité szanatóriumban. Jósikáné szülei a kriptától jobbra az ötödik sorban nyugsznak természetközli oszlop alatt. Mindkettőjük jeles tollforgató, közéleti személyiség. Feliratauk a következő: " / galántai / Gróf Esterházy Kálmán / v. b. t. t. 48-as honvéd huszár / Kolozsvár volt főispánja / sz. 1830. jún. 8 + 1916. febr. 9. / és neje / galántai Gróf Esterházy Kálmánné / született / bethleni / Gróf Bethlen Paulina / sz. 1833. dec. 13. + 1925. júl. 21. / Forró szeretet aranyozta be / nemes szép életüket". Mellettük nyugszik évszámok nélküli kis kő alatt idősebbik lányuk, Irma (sz. 1859. dec. 10-én) is. A kövön e sorok: "Itt nyugszik / Makray Lászlóné / sz. Esterházy Irma".

A negyedik gyermek, Jósika Gábor (1854—1930) inkább vállalta a közéleti tisztségeket. Katonai iskolába járt, majd 15 évig szolgált a 7. huszárezrednél, főhadnagyságig vitte. A szamosfalvi udvarházat és birtokot örökölte. Itt mintá tejjaz-

daságot alakított ki, méhészkedett. 1881-ben megkapta a kamarási címet, 1892-ben a Hunyad megyei Körösbánya képviselőjévé választották szabadelvű programmal. Az Erdélyi Gazdasági Egylet és az Erdélyi Méhész Egyesület is elnöki székével tisztelte meg. Cikkeket közölt az Erdélyi Gazdában. Bátyja, Sámuel halála után őt választották a Római Katolikus Státus elnökévé. A pápa a Szent Gergely-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Sportember hírében állt, hirtelen halt meg. A piarista templomból Hirschler József főesperes temette, a státus nevében Inczedy-Joksmann Ödön búcsúztatta. Halálát a státus és a Kolozsvári Kereskedelmi Bank Rt. külön-külön gyászjelentésben tudatta [4].

Jósika Gábor 1882-ben lett gróf Waldeck Valéria (1858—1888) második férje. Az asszony két gyermeket hozott magával: Magyarikossa Valériát és Beátát. Közös gyermekük nem született. A fiatal asszonyt 1888 tavaszán Bécsbe viték egy műtét elvégzésére. Kora leghíresebb sebész, Theodor Billroth professor operálta meg, de rövid szenvedés után április 22-én meghalt. Kolozsvárra szállították, s itt a főtéri Jósika-palotában ravatalozták fel. Sász Domokos református püspök temette, a Kolozsvári Dalkör énekelt. Hatlovas gyászkocsi vitte a koporsót a családi kriptához [5]. Az újságírók 50 szebbnél szebb koszorút számláltak össze.

Id. Jósika Lajos és Bethlen Adele legkisebb gyermeke Erzsébet (1864—1935) volt, aki Zeyk József tartalékos hadnagyhoz ment férjhez 1888 körül. A férj 1901 táján elhunyt. Zeykné Budapestén halt meg, s január 9-én temették Kolozsvárt a kriptába [30]. A házasságból három gyermek született: Erzsébet, Irma, Adél. Közülük Irma az unokatestvére, Jósika János második felesége lesz.

VI. A család következő generációját ifj. Jósika Lajos és Esterházy Ágnes gyermekei képezik, s velük ki is hal a Jósikáknak ez az ága.

Legidősebb gyermekük, Jósika János a kalsburgi jezsuita iskolát végzi, Angliában jár egyetemre, Kolozsvárt a Gazdasági Akadémia hallgatója. Szilágy megyében két ízben is a bukaresti parlament képviselőjéül választják, a bécsi döntés után Szilágy megye főispánja. Első felesége báró Gerlitz Felícia, akitől két lánya (Ágnes, Hanna) születik. Elválnak. Második felesége első unokatestvére, Zeyk Irma. Kettőjük sírja a kriptá előtt található, a Jósika Lajosnéétól jobbra. A beton fedkövön e felirat: "branyicskai / báró Jósika János / 1888. V. 21. — 1958. XI. 30. / branyicskai / báró Jósika Jánosné / sz. zeykfalvi báró Zeyk Irma — / 1892. IX. 29 — 1960. XII. 7."

A második gyermek, Paula (1889—1962) már a kriptába került [27]. A budapesti Szent Szív zárdában tanult, majd tanítóképzőbe járt. 1913 szeptemberében ment férjhez gróf Bethlen Györgyhez. Az 1920-as években a katolikus nőmozga-

lomban kezdett tevékenykedni. 1926-ban a Szociális Misszió Társulat elnökeül választotta. Cikkeket is írt. A zárókövén megjelölt bibliai versek a szeretetet dicsőítik, e híres mondat foglalja össze lényegüket: "13. Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három: ezek között pedig legnagyobb a szeretet" (Károli Gáspár fordítása). Férje, Bethlen György (1888—1968) a fellette lévő rekeszben nyugszik [22]. Ő családjának a Bethlen Ferencről származó református ágából született. Esterházy Kálmánné Bethlen Paulina féltestvér-öccsének, Bethlen Ödönnek (1852—1927) és Wesselényi Saroltának a fia¹⁶. A budapesti Ferenc József Intézetben végzi iskoláit, majd Pozsonyban és Kolozsvárt hallgat jogot, doktorál is, elvégzi a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémiát. 1913-tól kezd politizálni. Megszerzi a császári és királyi udvari kamarási címet. Részt vesz az I. világháborúban, a 2. huszárezred önkéntes hadnagya. I. osztályú ezüst vitézi éremmel tüntetik ki. Az Erdélyi Gazdasági Egylet 1916-ban elnökeül választja. Az Országos Magyar Pártnak 1924-től alelnöke, 1926—1938 között elnöke. 1926-tól a román parlamentben képviselő is. A kolozsvári Református Kollégium, majd 1928-tól az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka. 1941 januárjában a főkegyelmi valóságos belső titkos tanácsosá nevezi ki. Az eredeti fiókszáró kövére bizonyára nem írták fel összes adatát. E fölé van erősítve egy újabb tábla, s azon olvasható valamennyi címe, tisztsége. Bethlen Györgyéknek nem volt utódja.

A harmadik gyermek, Ágnes (1891—1966) Wesselényi Istvánhoz, a reformer politikus, Wesselényi Miklós unokájához ment férjhez. Közös sírjuk a kriptá előtti harmadik sorban, a bejárattól balra található a felirattal: "hadadi báró / Wesselényi István / 1885—1958 / és neje / branyicskai / báró Jósika Ágnes / 1891—1966 / + / R. I. P.". Sírjuk mögött, tehát a kriptá előtti második sorban fakesztre erősített pléhtáblán olvasható Wesselényi István szüleinek a felirata is: "H(adadi) B(áró) Wesselényi Miklós / 1845—1916 / és neje / L(osonci) B(áró) Bánffy Ágnes / 1848—1925".

Jósika Ágnes és Wesselényi István házasságából három gyermek született: Miklós, Mária, István.

Wesselényi Mária Bánffy Józsefhez (1906—1983), a Bánffy Endre fiához ment férjhez. Házasságukból öt gyermek származik. Bánffy József a kriptá utolsó halottja [29]. A feleség — saját kívánságára — a kriptá elé, a földbe, nagyanyja, Jósika Lajosné sírjába van temetve. A beton fedőbe illesztett felirata: "+ losonci báró / Bánffy Józsefné / sz. hadadi báró / Wesselényi Mária / 1912—1984".

A legkisebb testvér, Wesselényi István (1918—1938) is a kriptában nyugszik [26]. Halála a környék arisztokráciáját és az egész várost megrázó tragédia következménye.

1938. november 6-án id. dálnoki Gaal Péter korpádi birtokán hajtvadászatot rendezett. Beldiek, Telekiek, Jósikák, Wesselényiek voltak a meghívottak. Id. Wesselényi István sörétes fegyvere véletlenül elcsúszott, s pont a fia combját találta el. A fiút parasztszekéren bevitték a kúriához, s autóval Kolozsvárra jöttek Steiner Pál sebészprofesszor, a Charite szanatórium igazgatója után. Mire ő kiért, az ifjú báró majdnem elvérzett. Behozták a szanatóriumba, s itt Steiner és a segédkező Elfer Aladár belgyógyász tanár mindent megtett, de a fiatal bárót nem sikerült megmenteni. Az egykori Wesselényi-palotának, a Majális utcai Charite szanatóriumnak ugyanabban a szobájában halt meg, ahol született. Először Göröcsönbe akarták vinni, de aztán ideiglenesen itt temették el. Van a kriptá lépcsőlejárója alatt egy külön kis sírköve is, melyre pontosan felírták adatait (1918. V. 9. — 1938. XI. 6.). Talán ez lett volna a göröcsöni sírszánva. A kriptá-kápolnában ravatalozták fel a halottat, Kádár Géza kolozsvári és Vass Lajos göröcsöni református lelkészek mondtak temetési beszédet. Ismét kivonult az erdélyi arisztokrácia. Az édesapa nem tudott eljönni fia ravatalához¹⁷.

Ifj. Jósika Lajos és Esterházy Ágnes negyedik gyermeke, Marianne (1895—1980) Velits Zoltán nagybirtokoshoz, Kolozs vármegye egykori főispánjához ment férjhez. Sírjuk a kriptabejárattól jobbra, a Jósika János sírja előtt van. Beton fedőkövükön a felirat: "lászlófalvi / Velits Zoltán / 1866—1950 / neje / branyicskai / Jósika Marianne / 1895—1980".

VII. A Jósika család branyicskai ága a XIX. században élte virágko-

rát: főkegyelmi, udvari kancellárt adott Erdélynek, minisztert Magyarországnak. Még századunk első harmadában is jelentős szerepet játszott néhány tagja az erdélyi kisebbségi életben. A család egykori nagy fiainak és az előkelő rokonoknak az emlékét még háborítatlanul őrzi a Házsongárdi temetőben álló impozáns kriptá. Renoválására mielőbb sort kellene keríteni!

Jegyzetek

1 Vö. Gaal György: *Történelem és porladó keresztényen*. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben. Kolozsvár, 1997.

2 Fél századdal ezelőtt ilyen leírást adott a riporter: "A kápolnához vezető utat kétfelől örökzöld fák és bokrok szegélyezik. A fák árnyékában az ősi Jósika család és a hozzá közelállók sírjai és síremlékei húzódnak meg. Szinte kiemelkedik közülük a nagy álmódosznak, Jósika Miklós bárónak a síremléke." Keleti Újság 1938. nov. 9.

3 Vö. Nagy Iván: *Magyarország családai címekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. köt. Pest, 1859. 357-361.; *Magyar nemzetségi zsebkönyv*. I. rész. Budapest, 1888. 351-355.

4 Felirata: "A legjobb atya / malomvizi / Kendeffy Farkas / emlékére / emeltette / szerető leánya / b. Jósika Leoné / 1859".

5 B. Nagy Margit: *Stílusok, művek, mesterek*. Bukarest, 1977. 143-146. kép.

6 A kriptá jelenlegi örökösei, megváltói az ott nyugvó Bánffy József gyermekei. E sorok írása idején tárgyalás folyik a kriptá katolikus egyháznak történő átadásáról.

7 A szögletes zárójelbe tett szám a halott kriptabeli sírfeliratának általunk adott számára utal az azonosítás megkönnyítésére. A feliratok néha pontatlanok, hiányosak, nem egyeznek a lexikonok, genealógiák és újságbeli nekrológok adataival. Csak akkor helyesbítettük őket, ha — főleg a halál

időpontjánál — egyértelmű volt a tévedés. A kriptáépítő Jósika Lajos kőfelirata csak utólag fekete írónal írták fel a dátumokat. A születésnap Szinnyeyinél (*Magyar írók élete és munkái*. V. köt. Budapest, 1897. 654-656.) március 19.; a halál dátuma a sajtó és a gyászjelentés szerint is november 8.

8 Vö. az Ellenzék 1891. nov. 9., nov. 10., nov. 11-i számaival.

9 A Jósika és a rokon családoknak az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárából származó, ma az Állami Levéltár kolozsvári részlegénél őrzött gyászjelentés-gyűjteményét használtuk. A legtöbb főúri gyászjelentést a korabeli napilapok is szó szerint közölték.

10 Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest, [1927] 505-616.

11 Férjét, id. gróf Bethlen Józsefet (+1846. dec. 16.) a kolozsvári piarista templom sírboltjába temették.

12 Vö. az Ellenzék 1885. ápr. 17., ápr. 18., ápr. 20., ápr. 21-i számaival.

13 Vö. a Keleti Újság 1923. jún. 5., jún. 6-i számaival.

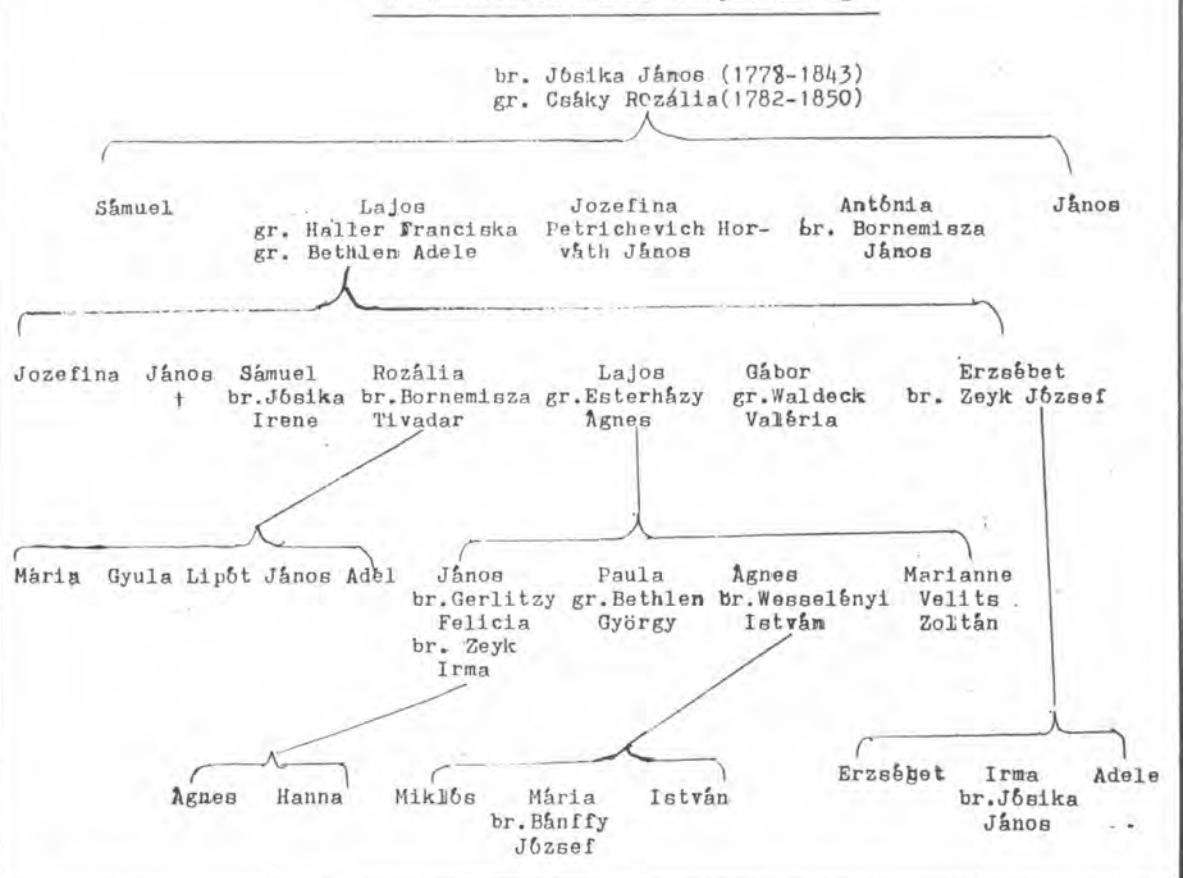
14 Gaal György: *Jósika Miklós halála és újratemetése*. Helikon 1994. 13. sz.

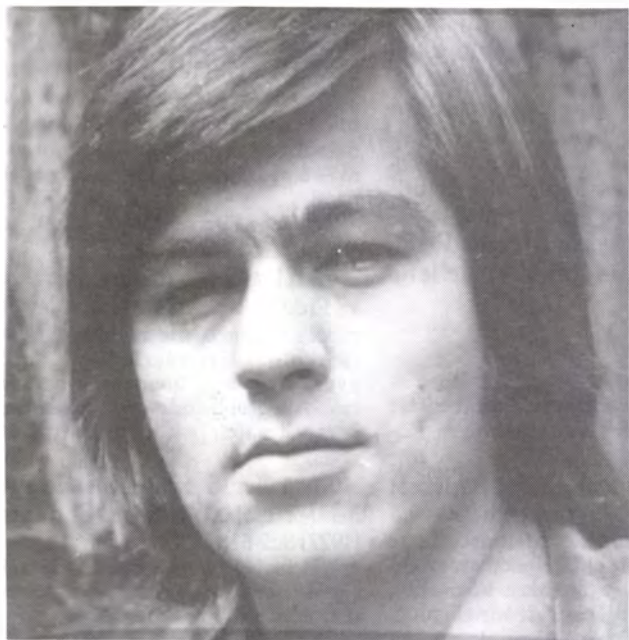
15 Bornemisza Ignác (1809—1877) 1840-ben Katona Klárával kötött házasságot. Leányuk, Zsuzsanna Machik Béla kolozsvári belgyógyász professzor felesége lett, Gyula fiuk (1842—1856) gyermekként halt meg.

16 Lukinich Imre: *I. m.* 552-562. Bethlen Ödön Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja, a református egyházkerület főgondnoka volt, a Házsongárdi temetőben helyezték nyugalomra. Bátyjának, legidősebb gróf Bethlen Pál (1851—1935) főispánnak az özvegye viszont itt nyugszik a kriptá előtt balra alacsony fejkövel jelölt sírban. Felirata: "Gróf Bethlen Pálné / Tisza Jolán / 1860—1949".

17 Vö. az Ellenzék és a Keleti Újság 1938. nov. 8., nov. 9., nov. 10-i számaival.

A báró Jósika család branyicskai ága





Palotás

Azt hiszem, nem szíveltük egymást. Két kibírhatalan krakéllt ilyesmit nem tehet "egymással". De — azt hiszem — fogcsikorgatva bár, de elismertük azt, ami megvolt — külön-külön-együtt — mindkettőnkben. Immár csak — és meddig?! — én bizonyíthatom: részemről így volt, így van. Ő hallgat már — engem/ minket elhallgat.

Palotás Dezső ezt mindig állította: különb mint bárki/mi. Palotás Dezső ezt mindig annak állította — bizonygatta! —, akivel éppen együtt ivott. Palotás Dezső mindig bizonygatott, mert mindig kényszerűt érzett önmaga előtt bizonyítani. Pedig, ha tudta, elhitte volna magáról, hogy az Ő tehetsége, nagy és általa igazán sosem hitt tehetsége mekkora és mily véghezvitelen és véghezvihetetlen volt; ahogyan abbahagyta (vagy csak "közöletlenül hagyta") — elpazarolta! — ezt a lehetőségében mérhetetlen, mert immár föl sosem mérhető tehetséget, mely mostanára soha be nem teljesülő lehetőség maradt, s amit leginkább zseniális vétetésű torzión lehet lemérni; ugyanakkor fölmérni.

Türelmetlen, intoleráns alkat volt, abból a fajtából, aki csupán csak önmagára figyel, görcsösen. Csak önmagával volt megelégedve? Most már egyre kevésbé hiszem. Talán a legkevésbé. Úgy vélem, minden látszat ellenére a legkevésbé Palotás Dezsővel volt megelégedve, a teljesítményét tekintve. Mert mindig mindenkin túl akart tenni. És ez egy igazi alkotó viszonylatában nem is így helyes — így szükséges! De nem adott még annyi időt sem magának, hogy ezt be tudja bizonyítani önmaga számára. Ironikus költő, ironiája önmaga ellen irányult, mindenekelőtt. Aki ismerte, föl sem vette már, hogy — állítólag — őt "villázza". Egy bizonyos: minden műfajban csudára szellemes volt; ami azt jelenti: stílusművész.

Most pedig idézetek, mégpedig *fejből*; higgyék el, nem kellett megtanulnom — "csak úgy" tudom: "minden reggel taknyos ködök/ simogatják levelit/ édes erdőm öreg kurva/ unatkozva vetkezik — // Vén Vadászának egy szavára/ szoknyácskáját lehányja/ rózsabokorban megfagyott/ cigányasszony leánya — // néhány nap és más világ jó/ kemény tiszta ragyogó/ szép vagy Piros én fiatal/ betakarlak mint a hó —"

"csillag cincog/ fagy szitál/ beh sok cinke exitál/ / isa tél van/ jajhideg/ hullnak átmenetileg/ / minden évben/ megszokom/ Farkasmosoly arcomon" — No, csak ennyit Vele körülbelül egyidős memóriám kipróbálása-erősítése végett. (A Piros és Farkas ciklusból)

Mondjátok, lehetett ilyen embert szeretni?! A tehetségét... na, most már — sajnos — kell!

MÓZES ATTILA

Bomlanak-bontakoznak a formák Vetró András szobrászi világáról

Nézem a sepsiszentgyörgyi kiállítást... Izmos, markáns egyéniség gazdag, sokszínű munkássága bontakozik ki a három terem falain-földjén föl sorakozó művekből. Változatos a technikájuk. Domborművek, kör-szobrok, gyakori — sokszor egészen meglepő, mondhatni bravúros — formakombinációk, pozitív-negatív, sőt: dombormű-kör-szobor variációk...

Bomlanak-bontakoznak a formák, épülnek a művek. Az "ábrázoló" jellegtől (Puskaműves ükapám) el a bizarr, sajátosan egyedi, "vetróandrasi" elvonatkoztatásig, teremtő áttételességekig. Akkor találja meg igazából magát, amikor eltévelyedik a titokzatosságok felé, át tudja vinni világát a valószínűtlenségekbe, valamiféle misztikumba.

Végigkövethetjük a műveken a küzdelem nyomait. Az anyaggal való harc nyomait — a kifejezésért.

Néha — különösen a korai munkákban — van valami darabosság, valami nyersesség. Látom, értem őt, érzem küzdelme lényegét: Nem szabad klasszicizálni. Nem szabad (oly módon) eseményíteni, ahogy azt a nagy előd és példakép (a kiváló szobrász-édesapa: Vetró Artúr) tette. Vagy ahogy egy-két generációval előbb tették. El kell távolodni az elődöktől, el a klasszikus formától, s meg kell találni a mást, a korszerűt, az egyénit, a "csak rám" jellemzőt. Robusztusságot sejtetnek már ezek a darabos, feldarabolt, feltöredezett formák. Talán az egykori kolozsvári mesterek, Jalea és Fulicea is ott vannak valahol mögöttük. És ott van a kétoldali feszültség: az el és vissza, el a *naturától* és mégis oda vissza feszültsége (Kettős portré). De hogyan? Itt-ott látok valami spekulatívsgot is, amit felfoghatunk úgy is: töpreng, keres, kísérletezik, megfontol, végiggondol, látni, hogy nem "csak úgy" jönnek a dolgok. Küzdeni kell az anyaggal, s küzdeni — valahol — önmagával is. S ez a küzdelem, ez a "nem szabad hagyni, hogy csak úgy előtörjenek a dolgok", meg kell zabolázni a belső "vadságaimat", "fenegyerekségeimet" — mert érezni mindig, hogy erőteljesen működnek az alkotóban az ösztönök, könnyen alakítja a formákat, széttördel-összerak, lazít-összefog —; nem az ihlettel, a buzgó fantáziával, a megformálás képességével van a baj, hanem hogy valami szertelenség "kivánczik ki" belőle, s meg kell fékezni azt.

És: Mi is a forma? A forma... A forma...

Nem csak önmaga... Ott kísért — hogy megint két pólust említsünk — a tartalmatlanság és a naturális tartalmasság lehetősége is. El is üresedhet a forma, ha csak "úgy jön", és ha nem valamiért van, nem valamit szolgál... Ha nem hitelesíti a kor, az alkotói lelket, ha nem rezdül bele a körülöt-

tünk vibráló világ, a sorsunk, az egyetemesség.

Érzek valami olyant is, megtörténik, hogy vállalt feladatokat teljesít Vetró András. Megalkotja nagyjaink között Túróczi Mózes vagy Szacsvai Imre arcát is. Mert "idevalók" voltak. Mert kötelezi az otthon, az őt befogadó haza. Valahol nem belső, hanem "külső" kényszerre születik a mű... Egyéniek ezek a nagyméretű gipszportrék is, vannak köztük kiváló darabok (Széchenyi István I, III, Wes-selényi, Jókai, Felsőbüki Nagy Pál), de vannak olyanok is, melyeket nem leng körül a levegő, inkább tikkadtságot árasztanak, azaz: nem teljes ama "összhang". De még így, ezeken a darabokon is valahol ott vannak az eredetiség, az ő kialakította "portré stílus" szentesítő jegyei.

És mégis: akkor igazi, amikor nemcsak formál, alkot is, sajátos világot, áttételes "szobrászi mítoszt" teremt. Ráncing-táltos... Honfoglalók... A nagy mutatvány sorozat. Ikarusz... A lovag-sorozat... Az iskolaalapító... Kőrösi Csoma Sándor... Nagyszerű művek, sajátos, átlényegített szellemi-plasztikai világ... Teremtett világ... Bizonyosság arra, hogy az alkotó szól, beszél, elmondja a benne feszülő "problémát", formát teremt hozzá, és valahol öntörvényű mindig. Olyan művek ezek, melyekkel a hazai szobrászatunk élvonalában biztosít helyet Vetró a maga számára. Fel sem merül a nézőben a gondolata annak, hogy vajon korszerűek ezek? Hiszen bennük rezeg a kor, bennük rezeg magyarságunk, sorsunk, bennük az időtlen egyetemesség. És a kör-szobrok közül a Menekülők sorozat (kompozíció)tömbje kényszerít megállásra, magunkbaszállásra, töprengésre.

Úgy távozom a félszáznyi mű közül, hogy tovább hullámszik bennem az élmény. Gazdagabb lettem.

GAZDA JÓZSEF



KÓDEX —

Egyenlők és még egyenlőbbek

Az 1989 utáni történet jellemzésére hadd hivatkozzam a londoni egyetem magyar származású tanára, Georg Schöpflin elemzésére: "A marxizmus-leninizmus eltűnése ürességet hagyott maga után a közértekezés formáit illetően olyan eszmék, ideológiák kifejezése, igények és érdekek artikulálása tekintetében, amelyek konszenzus teremtésére képesek. Az egyetlen közös nyelv, amely ilyesmire képesnek mutatkozott, a nemzeti ideológia volt." Így aztán nem csoda, hogy az 1989-es fordulat régi nemzetállamok újjászülését, új alakulását hozta. A végül is kudarcba fulladt visegrádi kísérleten kívül nem jöttek létre önálló kelet-európai szupranacionális szervezetek. A véres jugoszláv tragédia, a cseh-szlovák szétválás és a gyakorlatilag működésképtelen orosz föderáció jó példák erre. Decentralizáció végbement ugyan, de ez egyelőre nem járt együtt regionális szervezetek kialakulásával.

Mindezek ellenére a homogén nemzetállamok Kelet-Európában is megszűntek. Részben azért, mert a nemzeti (nyelvi) és az állami határok között sokkal nagyobb a diszcrepancia, mint Nyugaton, részben az Európai Unióhoz való csatlakozás szándéka (és az EU korábban leírt politikája) a belső kisebbségi problémák megoldásának irányába kényszeríti az államokat. Az ennek hatására tett kisebbségvédelmi intézkedések az egyébként is erős kisebbségi közösségeket valós politikai tényezőkké tették. Így például Romániában és Szlovákiában az ottani magyar közösségeket kormányzati szerephez segítették. A részben asszimilálódott kis közösségek esetében pedig az asszimilációs folyamat megállítása és a közösségek valóságos integrálása, azaz a közös döntésekben való részvételük garantálása reális céljá vált.

Közelebb jutunk-e ezáltal a poszt-nemzetállami éra fő rendező ideológiájához? Attól tartok, egyelőre nem. A bevándorlás korlátozásának, a határok lezárásának egyre több támogatója van Nyugaton, és a kisebbségek iránti tolerancia, a pozitív diszkrimináció ellenzőinek táborában növekszik Keleten. A rasszizmus, intolerancia, xenofóbia, antiszemitizmus, a szélsőjobb pártok erősödése hihetetlenül bonyolulttá vált világunk működésének zavarairól árulkodik. Vannak olyan vélemények, melyek szerint a biztonság és stabilitás előbbre való, mint a kisebbségvédelem, és a kisebbségi érdekek túlhangsúlyozása veszélyeztetni a társadalmi békét. Mikközben jól érzékelhető a vélemények megfogalmazásában a letűntnek hitt nemzetállami retorika — vagyis hogy a többség érdeke előbbre való, mint a kisebbségé —, az igazi kérdés az, hogy vajon megállíthatók, visszafordíthatók-e mindazok a változások, amelyeket az eddigiekben érzékeltetni igyekeztünk. Azt gondolom, ez csak akkor volna lehetséges — de egyáltalán nem kívánatos —, ha szakítanánk a plurális demokrácia, piacgazdaság, emberi szabadságjogok, európai integráció, gazdasági és politikai stabilitás stb. értékrendjével, amit az európai országok gazdasági, társadalmi és alkotmányfejlődése az elmúlt évtizedekben kialakított. Az erőltetett "homogenizáció" tehát éppen az ellenkező eredménnyel járna: az etnikai feszültségek nem csökkennének, hanem fokozódnának. Más vélemények szerint nincs különösebb teendőnk, hiszen a probléma átmeneti, és az asszimiláció belátható időn belül automatikusan megszünteti a feszültségeket. Azt hiszem, ez nem reális várakozás. Túl azon, hogy a bemutatott intézkedések és folyamatok éppen az asszimiláció megállítását célozták, érdemes egy pillantást vetni az óceánon túlra, hogy meggyőződjünk róla: az asszimiláció nem tekinthető mindent megoldó gyógyírnak. Jászi Oszkár, a századforduló egyik kiemelkedő magyar politikusa azt írta, hogy a történelem két sikeres asszimilációt ismer, ezek: a Római Birodalom és az Egyesült Államok.

Részletek dr. RATTENBACH JENŐ: *Egyenlők és még egyenlőbbek* című cikkéből (Népszabadság, 99. III. 8.)

— INDEX

CSODÁLATOS 20. SZÁZAD A ZENÉBEN 12 Vissza az ősvilágba?!

A romantika zeneszerzői kezdték el a menekülést a mindennapi valóság elől a távoli mesék birodalmába, a *sohanemvolt* messzi világokba, a fantázia végtelen kozmoszába. A 20. század eleji kompozíciókban gyakran találunk Európán kívüli földrészek, országok varázsának zenei "leírását". Feltűnedeznek az *etno*-zenék: Bali-szigetéről indián melódiákig vagy éppen kínai pentatóniákig. Az európai ember elvágódik arról a földrésről, ahová minden idegszála köti, de az új világokban járva — kelve is európai marad. Dvorák nem lett amerikai, Puccini, dacára két távol-keleti koloritú operájának nem lett *híve* a pentatóniának, Debussy — bár rácsodálkozott a gamellánzenekarra — megmaradt mediterráninak. A változás az őket követő generáció felfogásában következett be. Bartók visszament a délkelet-európai zene ősgéológiájába; tájakra, amelyek réges-régen eltűntek, de újraéledtek zenéjében. Stravinsky még tovább ment: valahol a föld ősgéológiájában keresett magának új világot. Nem véletlen, hogy WALT DISNEY éppen a SACRE zenéjére "komponálta" híres rajzfilmjét földünk keletkezéséről. GENÉZIS-ZENE, a Stravinskyé! Jól illeszkedik hozzá a KOZMIKUS GENÉZIS is!

Nézem Walt Disney filmjét Stravinsky zenéjére és valahol a gondolataimban mérhetetlen elégedetlenséget érzek. Próbálom magyarázni magamnak, hogy Walt Disneynek igaza van: ez a zene azt fejezi ki, amit ő rajzol. De mindhiába, nem tudom meggyőzni magam. Ez a zene másról szól: a már kialakult föld csodálatos természeti világáról: az ŐSTERMÉSZETRŐL. És semmi esetre sem az ŐSKOZMOSZRÓL!



Az emberiség nem élte át a föld kozmikus kialakulását, de az őstermészet elemeivel már együtt élt, EGYÉ VÁLT VELE. Ez nagy különbség! Bartók is ebbe az őstermészeti világba vezet vissza hallgatóját a *Cantata profanában*. Ez az ősi természet kitörülhetetlenül bennünk él, vibrál ma is.

Erre appellált STRAVINSKY is!

De modern komforttal ötvözi, mintegy szalonképessé teszi a 20. századi ember számára. Ez benne az igazán nagy. A SACRE hangszerelése útmutató a modern zenében, de ha csak ennyi lenne, akkor bizony már régen a muzeális tárgyaink között lenne a helye. Ha csak a bennünk lappangó őstermészetet keltené életre, akkor sem volna több egzotikus koloritnál. Valami mást tud ez a zene, mást közöl velünk szerzője.

Honegger a "zene atombombájának" nevezte a művet. Nem véletlenül! ASACRE zenei MAGFÚZIÓ. Először a zene történetében sikerült felszabadítania a zene nukleáris energiáját. Utána sokan, sikerrel ismételték meg ugyanezt. De a főérdem a Stravinskyé.

Ismételj egy rövid dallamot. "Díszítsd" fel színekkel, azaz dúsítsd fel energiával. Vezess bele fortissimó lézersugarakat. Mindenképpen bekövetkezik a maghasadás. Vagyis a kis zenei atomgalakszisokból kiszabadulnak az elemi részecskék. Aláncreakció természetszerűleg bekövetkezik. A SACRE zenéje ilyen láncreakció eredménye: GENÉZIS ELŐTTI ZENE!

Ez a "fajta" energiazene a 20. század legnagyobb vívmánya. Minden "példánya" egyedi termék. Maga Stravinsky sem gondolt megismétlésére. A SACRE-hoz vezető utat jól ismerjük: TŰZMADÁR; PETRUSKA. A tőle elvezető utat is meg tudjuk jelölni: a NOCES, az orosz lakodalom Stravinsky-i zenei látomása. A SACRE is egy látomásból indul: "idős férfiak körben ülnek, s egy lány táncát nézik, akit feláldoznak a tavasz istenének."

Az áldozat szertartása is egyfajta energiefelszabadítás: az áldozat testének atommagjai szabadulnak fel és szóródnak széjjel a kozmoszban. Lelki energiái szintén felszabadulnak. Egy zárt biológiai és szellemi — lelki rendszer bomlik fel és tér vissza a kozmoszba. A zene is biológiai és szellemi — lelki zárt rendszer. A 20. század ZENÉT ÁLDÓZ A TAVASZ ISTENÉNEK.

TERÉNYI EDE

HOL-

A Kecskeméti megjelenő **FORRÁS**, az erdélyi magyar irodalom következetes barátja betölt harmadik évtizedét ünnepli, melyhez a Helikon is jókívánságával csatlakozik.

A Tinivár Könyvkiadó gondozásában válogatás jelent meg Horváth István gyermekverseiből, a költő születésének 90. évfordulóján.

A kolozsvári rádió koncerttermében ünnepelték meg a kolozsvári adó megindulásának 45. évfordulóját; a közönségtalálkozóra a magyar szerkesztőség mozgósította hallgatóit.



A **Márai Sándor-díjat** Lengyel Péter és Tar Sándor vehette át Háromi József kultuszminisztertől a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában**. A kuratórium, melynek Lator László az elnöke, Lengyel Péternek kiemelkedő prózaírói és műfordítói munkásságáért, Tar Sándornak kimagasló prózaírói és szociográfiai tevékenységéért ítélte oda az elismerést.

Elhunyt Kalász László **József Attila-díjas** költő. Hatvanhat évet élt.

Dobossy László író, irodalomtörténész életének 89. évében hunyt el.

Karig Sára **József Attila-díjas** költő, író, műfordító életének 85. évében hunyt el.

A **Palatinus Könyvkiadó** *Mi az a szerelem?* című, XX. századi magyar írók novelláiból Kőrösi P. József válogatásában összeállított antológiáját mutatta be a budapesti **Írók Boltjában**.

Jókai Anna a **Varsói Magyar Kulturális Központ** meghívására nagyszerű irodalmi esten vett részt, amelyet a *Ne féljete* című regénye megjelenése alkalmából rendeztek.

A **Németh László társaság**, **Hódmezővásárhelyi Önkormányzata** és a **Németh László Városi Könyvtár** a **Magyar Kultúra Napja** alkalmából könyvbemutatót rendezett a

hódmezővásárhelyi Könyvtárban. Grezsa Ferenc *A mintafel forradalma* című művét Olasz Sándor és Vekerdi László mutatta be. Lakatos István *Életrajzi kronológia 1949–1975* című munkáját Monostori Imre ismertette.

Tízéves a **Holmi** című folyóirat. A **Merlin-Klub**-beli rendezvényen mások mellett Kántor Péter, Kun Árpád, Nádasdy Ádám, Parti Nagy Lajos és Réz Pál várta az érdeklődőket.

A budapesti **Szekely Kör** kalotaszegi estet rendezett Okos Márton könyvének megjelenése alkalmából a **Szekely Házban**. A művet Pomogáts Béla mutatta be.

Wass Albertre emlékeztek a **Szent László Akadémia** február 15-i estjén *Elvadás a veres csillag* címmel a **Magyarok Házában**. Az írók mások mellett Hajnal László Gábor és Medvigy Endre méltatta. A február 22-i est témája a klasszikus népi irodalom, Kodolányi János, Szabó Pál és Veres Péter munkássága volt.

A tízéves **Hitel** című folyóirat estjét rendezték meg február 22-én a tatabányai **József Attila Megyei Könyvtárban**, ahol Ágh István, Csóóri Sándor, Döbrentei Kornél és Nagy Gáspár találkozott a közönséggel.

-MI

Biztató a tavaszban

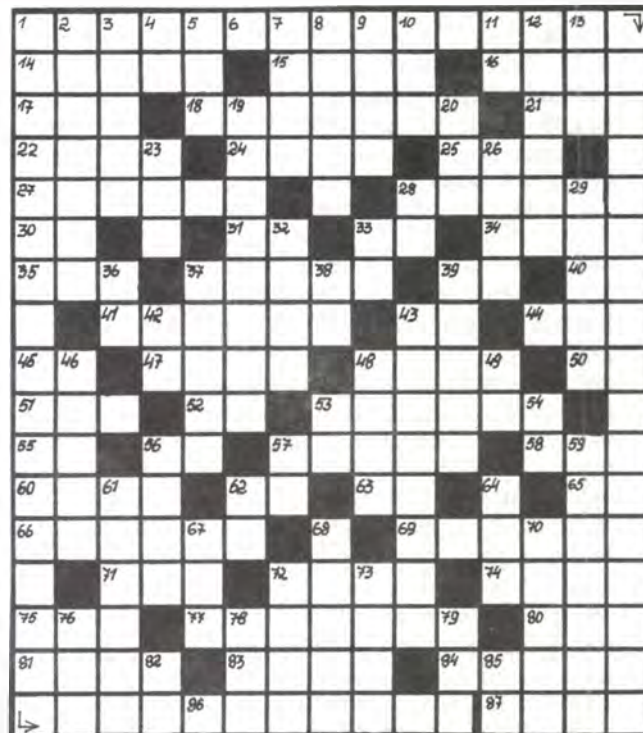
Rejtőnyünkben Szabó Lőrinc versének két sorát idézzük a vízszintes 1. és a függőleges 1. sorokban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betűk: Y, Y, D, D.) 14. Női név. 15. Eszme. 16. Borúra..., csíkszeredai kiadvány. 17. Vízi növény. 18. Pöttömnyi madár. 21. Hant. 22. Magasba lendít. 24. Erdei vad. 25. Fásli. 27. Görcsös fejfájás. 28. Megnő a kenyértészta. 30. Asztácium. 31. Fehér megyei kocsi betűjele. 33. Az Egy lócsisár virágvasárnapja írója névbetűi. 34. Isten veled! élj boldogul — latinul. 35. Néha ilyen szó is esik. 37. Ritka női név. 39. Tiltószó. 40. Birtokviszony kifejezője az angolban. 41. Távozó. 43. Nem ez. 44. A föld irányába. 45. Sír. 47. Ütemes testmozgás. 48. Szándékszik. 50. Tóth József. 51. Hazai folyó, fordítva. 52. 1848-as székely tábornok névbetűi. 53. Erdélyi megye. 55. V. O. 56. Egon egyenemű hangzói. 57. Hege-dű-tartozék, névelővel. 58. Áruforgalmi adó. 60. Pozitív elektród. 62. Vágófelület. 63. Ezer gramm, röviden. 65. Kolozsvári költő névbetűi. 66. ...party, kerti ünnepély, angolul. 69. Tétlenség váltja ki. 71. ...utódoknak, Salamon Ernő verse. 72. A tudósítás. 74. Állatoknak szánt örlemény. 75. Nosza, rajta, románul. 77. Szakmát elles. 80. Deli ... Zrínyi Miklós-hős. 81. Férfialak

a Bánk bán-ban. 83. Fém. 84. Amarra. 87. Vágja a gabonát.

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet második sora (zárt betűk: É, Y, G, D.) 2. Önmagát áltató. 3. Hűvös, közömbös. 4. Személyes névmás. 5. Taszít. 6. Ötszáz római számmal. 7. ...-watt, az elektromos teljesítmény gyakorlati egysége. 8. Becézett férfinév. 9. Neon és bárium vegyjele. 10. Nem egészen narkotikus! 11. Fordított kötőszó. 12. Kerítéslem. 13. Szürke, románul. 19. Díszítőelem. 20. Szófaj. 23. Hangtalanul lerakó. 26. Lángolva. 28. Kassák Lajos lapja. 29. Tűzet megszüntet. 32. Ilyen iskolai tan is van. 33. Üres sajka. 36. Kicsinyítőképző. 37. Kifejlett, ivarérett lárva. 38. Tűzel. 39. ...Gyula, homoródalmási születésű író. 42. L. T. 43. Az erszényes állat. 46. Kosztolányi Dezső verse. 48. Az indíték. 49. Szolmizációs hang. 53. Suceava megyei kocsi betűjele. 54. N. Á. 56. Magyar rockegyüttes. 57. Alumínium. 59. USA-szövetségi állam. 61. Üvöltő. 62. Ego. 64. Nem szelíd. 67. Határtalan terület. 68. Beszéd-elem, névelővel. 70. Mosdótál. 72. Atyha hazai térképeken. 73. Indián-kultúra volt. 76. Gatyabetét! 78. L. C. R. 79. Vízimalom-tartozék. 82. Orbán Dénes. 85. Ezen a napon. 86. Osztrák kocsi nemzetközi betűjele.

K. KOVÁCS ANDRÁS



A **HELIKON** 6. számában közölt, **Egy halott királynő dicsérete** című rejtőnyünk megfejtése: *A hólé zöngve csobbanón csurog / A föld hátáról pattan a burok.*



Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlógépes törzels: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Református Sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096
A **HELIKON** alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288